

श्री साई जी का

लेंडी बागेंत बाबांची योगसाधना

ऑगस्ट

६० पैसे

१९७३

श्री साई वा क्सु धा

जगा लावावें सत्यर्थी । हेचि साईलीलेची कृती ॥
 घेऊनिया टाळ विणे । वारोवार मटकणें ।
 आल्या गेल्या केविलवाणें । हात पसरणें ठावें ना ॥६०॥
 बहुत ऐसे असती गुरु । शिष्य करिती घरघरूं ।
 देती बळेंचि कानमंतरूं । सितरूनि वित्तार्थ ॥६१॥
 शिष्यार्थ धर्मार्थ शिक्षण । स्वये अधमर्चि आचरण ।
 त्याचेनि कैसें भवतरण । जन्म मरण चुकेल ? ॥६२॥
 आपल्या धार्मिकत्वाची ख्याती । व्हावी, भंडे फडकावे जगतीं ।
 हें लवहीं न जयाचे चित्तीं । ऐसी ही मूर्ति साईची ॥६३॥
 नियत आणि अनियत गुरु । असती गुरु दो प्रकार ।
 एकेकाचा कार्यनिर्धारूं । स्पष्ट करूं श्रोतियां ॥६४॥
 साई सच्चरित - अध्याय १०

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

[वर्ष ५२ वे]

ऑगस्ट १९७३

[अंक ५]

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

वार्षिक वर्गणी रु. ६-०० (ट. ख. सह) एक प्रत: ६० पैसे

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर मुंबई, १४.
 फोन: ४०००१४ ट. नं. ४४३३६१

अनुक्रमणिका—ऑगस्ट १९७३

१. साईकरुणाष्टक
श्रीसाई वाक्सुधा	
२. संपादकीय	
३. नामअलवार संत	दि. अ. घैसास
४. काव्यपुष्पें	महादेव साने, मधुकर जोशी
दिवाकर घैसास, लक्ष्मीतनया
पां. रा. भाटीकार
५. ज्ञानेश्वर महाराजांचे पुण्यस्मरण	चैतन, श्रीवास्तव,
६. हिंदी काव्यतुषार	चिपळूणकर गुरुजी
७. अनंतता	सौ. लक्ष्मीबाई पटवर्धटन
८. भावांजलि	"चेतन"
९. "कर्मयोगी तुम"	श्री. तु. नाईक.
१०. राधेच्या पायांना	श्री. शांताराम शिर्सेकर
११. एक नंदादीप मालवला	स. कृ. काळे
१२. कविताद्वय -	श्री. के. भ. गव्हाणकर
१३. जीवनाचे अंतिम ध्येय काय ?	श्री. तु. नाईक
१४. शिरडी आले साई -	श्री. वि. के. छत्रे
१५. नामदं ऐसा रणीं हो न वीरा	स. कृ. काळे, निर्मला वैद्य
१६. शब्द - उन्मेष - ८ कविता	गुणवंत तावरे, रमेश चव्हाण,
सौ. श्री शहाणे, सौ. सुशीला-
बाई हजारे, श्री. डी. बी.
पोतनीस
१७. विचारमौक्तिकें	डॉ. पु. ग. सहस्रबुद्धे
१८. यत्नतपें लाभावा	लक्ष्मीतनया
१९. स्मरा निरंतर साई साई	विनायक पाठक
२०. श्रीगोंदवलेकर महाराज	श्री. पु. मु. अत्रे
२१. शिरडी वृत्त	

“ धर्मो रक्षति रक्षितः ”

श्रीसाईलीला मासिकाचे भूतपूर्व का. संपादक कै. द. दि. परचुरे यांच्या नंतरचा हा दुसरा अंक ! त्यांनी अवलंबिलेल्या धोरणाप्रमाणेच शक्य तों साहित्याची श्रेणी ठेवली आहे. या मासिकांतून येणारे साहित्य प्रमुखतः श्रीसाईबाबा, इतर थोर संत, त्यांचे चरित्र व वाङ्मय, भक्ति, ज्ञान, योग व कर्म या चतुर्विध अध्यात्ममार्गावरील अनुभव व तत्त्वे, राष्ट्रधर्म, मानवता, तत्त्वज्ञान इत्यादि विषयांस धरूनच असावे हें उचित. स्वकर्मबद्ध जीवांना मोक्षाचा मार्ग दाखविण्यासाठी संतांनी अवतारलीला दाखविली, अशा थोर संतांपैकी काहीं संतांची श्रीसाईलीलाच्या वाचकांना ओळख करून द्यावी म्हणून कै. परचुरे यांनी संतांची संक्षिप्त चरित्रे प्रसिद्ध करण्याचे ठरविले होते. त्यापैकी चैतन्य महाप्रभूचे चरित्र पूर्वी आलेच आहे. या अंकांत नामअलवार संतांचे चरित्र दिले आहे. पुढेही यथावकाश अन्य संतांची उदा. रामतीर्थ, कबीर, सूरदास, तुलसीदास, मीराबाई यांची माहिती येईल.

हा अंक रचनादृष्ट्या बदलला आहे, कारण 'काव्य-विशेषांक' म्हणूनच हा अंक काढित आहोत. श्रीसाईबाबांच्या कृपेने कित्येक कवींना काव्याची स्फूर्ति मिळाली आहे, व त्यांच्या भावपूर्ण कवितांनी हा अंक नटलेला दिसेल.

प्रख्यात कवि व गीतकार श्री. मधुकर जोशी यांच्या खास श्रीसाईबाबांच्या चरित्रावरील कविताही क्रमशः देणार आहोत. काव्याला गद्याच्या बरोबरीने स्थान देऊन साहित्याची मांडणी जास्त आकर्षक करण्याचा प्रयत्न केला आहे, आजमितीस सर्वत्र वाढत चाललेला कलियुगाचा प्रभाव मनाला उद्विग्न करित असतांना नाम व संतसंग यांशिवाय अन्य काही आसरा भगवद्भक्तांना नाही. “ धर्मो रक्षति रक्षितः ” या वचनाप्रमाणे प्रथम सद्धर्माचे रक्षण करावे व त्यामुळे नंतर प्रजेचे रक्षण होईल. या हेतूने जगांत सुनीतीचा पाठपुरावा करणें हेंच श्रीसाईलीलेचे कर्तव्य आहे.

आपले हें मासिक सर्वांनी मिळून सुन्दर व 'सुविद्य' करूं या, म्हणजे आपल्या स्वस्थप्रगतीला ते सहाय्यभूत होईल.

या अंकांत श्रीगोंदवलेकर महाराज यांचे चरित्रही क्रमशः देत आहोत. श्रीज्ञानेश्वर महाराजांचे पुण्यस्मरण हा लेख वाचकांना आवडेल असा विश्वास वाटतो.

सूचना

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर १९७३ चा अनुभव विशेषांक म्हणून प्रसिद्ध होणार आहे. वाचकांनी त्यांना आलेले साईभक्तीचे, साक्षात्काराचे व श्रीसाईबाबांच्या कृपाप्रसादाचे आपले खरेखुरे अनुभव सुवाच्य अक्षरात लिहून 'श्रीसाईलीला' कडे ३१ ऑगस्ट १९७३ पर्यंत पोहोचतील अशा बेताने पाठवावेत :

दक्षिणेंतील आद्य वैष्णव 'नामअलवार'

दि. अ. घैसास.

भारतात भक्तिरसाची गंगा नानारूपांनी नाना प्रांतात उगम पावली आहे व वाहत राहिली आहे. तामिळनाडूंत भक्तीची परंपरा निर्माण झाली ती वैष्णव संत अलवार किंवा नामअलवार आणि शैवांचे नायनमार संत यांच्यापासून 'अलवार' या शब्दाचा अर्थ ईश्वराच्या अनंत शुभ गुणमय स्वरूपाने ओतप्रोत झालेला, किंवा ईश्वरमय झालेला, असा करतात. अलवार हे विष्णुमय झालेले संत होते.

अलवार संत-मंडळींत एकंदर बारा पुण्य-पुरुष होते, त्यांपैकी नामअलवार हे सर्वातील प्रमुख मानले जातात. नामअलवार म्हणजे 'आपले अलवार' ! त्यांच्याबद्दल वैष्णवांत आपुलकी किती आहे ते यावरून दिसून येते. नामअलवारांची थोरवी सर्वच संतवाणीच्या प्रेमी माणसांना पटेल अशी आहे.

संत हे काही एखाद्या विशिष्ट देशाचे वा जातीचे किंवा कालखंडाचे गुलाम नसतात. त्यांचा जन्म देशकालबद्ध असला तरी कार्य सर्व मानवजातीचे असते धर्मवेत्ते, धर्मप्रेरक संत नेहमीच देशाच्या व काळाच्या मर्यादा ओलांडून पुढे जातात त्यांची शिकवण कधी जुनी होत नाही. त्यांची वाणी सदा श्रवणीय असते.

चरित्र :

दक्षिणेंत तिरुनेलवेली जिल्ह्यांत ख्रिस्तपूर्व ३१०० च्या आधी, 'तिरुक्कुरुगुर' येथे 'करियार' नांवाचा एक अंमलदार होता. त्याने उदयननगय्यर या स्त्रीशी विवाह केला. उभयतां पतिपत्नी तिरुक्कुरुगुडी येथील विष्णुमंदिरांत विष्णूच्या दर्शनास गेलीं असतां त्यांनी पुत्रप्राप्तीसाठीं देवाची प्रार्थना केली. तेव्हां पुजाऱ्याच्या मुखानें देवानें असा संदेश दिला कीं 'मी स्वतःच तुमच्या पोटीं जन्माला येईन.'

नंतर उचित समयीं त्या अंमलदाराची पत्नी प्रसूत होऊन पुत्ररत्न झाले. नामअलवार म्हणून हा मुलगा पुढे फार प्रसिद्धीस आला. तेथील लोक सांगतात की कलियुगाचा तो ४३ वा दिवस होता. (ख्रि. पू. ३१०२ हें वर्ष). काहीं आधुनिक संशोधक मात्र ख्रिस्तानंतर ७ वें ते ९ वें शतक हा नामअलवारांचा संभाव्य कालखंड मानतात. नामअलवारांच्यामुळे तिरुक्कुरुगुर या स्थानास 'अलवार' तिरुनगरी' असे नाव पुढे प्राप्त झालें.

नामअलवार यांना साथकोप, मरन, परांकुशन अशीही नावे आहेत. 'मरन' याचा अर्थ वेगळा, निराळा, अलौकिक. लहानपणीं ते इतरांपेक्षां फार वेगळे होते म्हणून ते नाव पडले. जन्म होतांच मनुष्याला वैष्णवी मऱ्या वेढून टाकते

पण या मुलाला तिने वेढले नाही. मायेचे अवगुंठन त्याने फाडले म्हणून 'साथ-कोप' हे नाव पडले. जन्मानंतर हे बाळ अन्नपाणी घेतच नसे. रडेना, बोलेना. केहरा व शरीर मात्र सदोदित तेजःपुंज ! त्याची ही विलक्षण अवस्था पाहून शिवडिलांना आश्चर्य वाटले. त्यांनी गांवातील देवळांत त्या बालकाला नेले व देवाच्या चरणांवर ठवून नंतर त्याला रत्नखचित सोनेरी पाळण्यांत देवळा-बाहेरील चिंचेच्या वृक्षाखाली आणून ठवले.

जन्मापासून १६ वर्षे हे बालक समाधीतच राहिले ! त्याची अवस्था विलक्षण शांतीची होती. या बालकाने १६ वर्षांत शब्दही उच्चारला नाही ! पण त्याची समाधी ढळविण्याच्या योग्यतेचा पुरुषही त्याला भेटला.

मधुर कवि : -

मधुर नांवाचा कवि तीर्थयात्रेसाठी उत्तर भारतात क्षेत्रोक्षेत्रीं जात होता. तो अयोध्येत गेला असता त्याला दक्षिण दिशेकडे एक तेजःपुंज ज्योति दिसली. त्या ज्योतीच्या मागोमाग तो जाऊ लागला व शेवटी वर सांगितलेल्या चिंचेच्या झाडापाशी येऊन तो प्रकाश थांबताच मधुर कवि तेथे आला ! तेथे हे बालक गाता १६ वर्षे वाढलेले पण पूर्ण समाधीतच होते. मधुर कवीने, हा मुलगा कोण ! याचे आश्चर्य करित, तो जागा आहे की नाही हे पाहण्यासाठी त्याच्या अंगावर बारीक दगड फेकले. नामअलवाराने आपले डोळे उघडले ! मधुर कवीने त्याला प्रश्न केला - 'महाराज ! कृपया मला सांगा, कीं सान्त असें व कांहीं (ज्ञत्व) देहाशीं संलग्न असते तें कोणत्या स्थानीं असते व कशाचा अनुभव घेते ?' त्यावर नामअलवाराने तत्काळ उत्तर दिले - 'अहो, तें तेथेंच असते व तत्' चाच अनुभव घेत असते.' ह्या प्रश्नोत्तरांतच गुरुशिष्य-परीक्षा होऊन गेली.

मधुर कवीने स्वतःला शिष्य म्हणून स्वीकृत करावयाची त्याला प्रार्थना केली व अशा त्हेने नामअलवाराने त्यांना शिष्यत्व दिले व १६ वर्षांची मौन समाधी भंग पावली. त्याचवेळीं भगवान् विष्णूंनी नामअलवार यास गरुडासहित येऊन दर्शन दिले. त्याची आत्यंतिक सात्त्विकता, व परम वैराग्य असल्यामुळे विष्णुभगवान् व परमभक्त अलवार यांची तेव्हांपासून त्यांच्या ३३ वर्षांपर्यंत म्हणजेच देहपातापर्यंत कधींच तादातूट झाली नाही. त्यांचे सदेह जीवनच परमात्मामय असल्यामुळे ते सदा महाजागृत अवस्थेत राहिले.

परचना

अलवार संतांचे म्हणून जे ग्रंथ आहेत त्यांना 'दिव्य प्रबंध' म्हणतात. त्यांतील सारग्रंथ नामअलवार यांचे आहेत. ते म्हणजे १) तिरुविरुत्तम् (२) तिरुवसिरीयम् (३) पेरिय तिरुवन्दादि आणि (४) तिरुवैमोलि. हे चार ग्रंथ म्हणजे ऋग्वेदादि चारी वेदांचे सार ग्रंथ आहेत असे मानले जाते. नामअलवारांच्या या ग्रंथांतून त्यांची उत्तुंग व उत्कट अध्यात्मिक अनुभूति प्रत्ययास येते.

मधुर कवीला तर आपले गुरु परमेश्वराच्या ठिकाणीच वाटत असत. त्यांची गुरुभक्ति विलक्षण तीव्र होती. दिव्य प्रबंधांतील एक रचना मधुर कवीची आहे. ती त्याच्या गुरुभक्तीने भारलेली आहे.

रामानुजाचार्यांनीही अलवारांचा प्रभाव आत्मसात् केला. ब्रह्मसूत्रे व गीता यांवरील त्यांच्या भाष्यांत त्यांनी नामअलवारांच्या मतांचेच प्रतिपादन केले आहे. जीव देहांत अदृश्य राहून कार्य करतो तसाच विश्वांत अदृश्य राहून ईश्वर कार्य करतो असा सिद्धांत त्यांनी मांडला आहे. नामअलवारांना वैष्णवांचे कुलपति आणि त्यांच्या ग्रंथांना वेदांइतकेच मानले जाते.

नामअलवारांच्या 'तिरुवैमोली' या ग्रंथावर ५ प्रसिद्ध सुप्रतिष्ठित टीका आहेत. त्यांवरून त्या ग्रंथांतील अर्थगांभीर्याची ओळख पटते. श्रीवेदान्तदेशिक यांनी 'तिरुवैमोली' ग्रंथाच्या सहाय्यानेच वेदांचा अर्थ चांगला कळला असे उद्गार काढले आहेत. वेदान्तदेशिक हे वैष्णवांचे आचार्य होते. या तिरुवैमोली ग्रंथांतील वर्णविषयाचे ५ मुख्य भाग पडतात - (१) ईश्वर (२) जीव (३) मुक्तिसाधने (४) मुक्तीच्या मार्गातील अडथळे (५) मुक्तावस्था.

'तिरुवैमोली' ग्रंथांत या सर्व विषयांचा ऊहापोह केलेला असला तरी त्याचा मध्यवर्ति संदेश म्हणजे भगवंताच्या चरणीं आत्मसमर्पण ! याला 'प्रपत्ति' असे नांव आहे. प्रपत्तीचा अर्थ "मी व माझे" यांपासून अलिप्तता व ईश्वरावर भक्ती असा असून मुक्तीचा हा सोपा सरळ मार्ग सर्वांना खुला आहे असे त्यांनी प्रतिपादन केले आहे.

नामअलवारांनी देवाच्या अवताराबद्दल व मूर्तीत आविर्भूत होणाऱ्या ईश्वरी अंशाबद्दल आपल्या काव्यांत फार हृदयंगम वर्णन केले आहे. त्यांची कृष्णावतारावर विशेष प्रीति होती. आपला परमप्रिय श्रीकृष्ण आपल्या सांगातीं असून तोच आपल्याला काव्याची प्रेरणा देतो अशी त्यांची अनुभूती होती. कधीं त्यांची भक्ति वात्सल्याची अमृतधारा बनून शब्दाशब्दांतून पाझरते, तर कधीं कान्तभावाची रोमांचक व बेभान अवस्था प्रतिबिंबित करते. परमेश्वराशी पूर्ण लीन झालेल्या त्यांच्या मनाला जीवपणाचे भानच उरलेले नसते आणि विरही अवस्थेचे वर्णन तर त्यांनी आत्यंतिक तळमळीने केलेले आहे; या सर्व भक्तिकाव्यांत हलक्या उत्तानपणाचा किंवा विषयीपणाचा रंग जरासुद्धा येणार नाही असें सोज्ज्वळ काव्य - इथून तिथून सर्वच आहे.

ही भगवंतावरील भक्ती सुद्धा भगवत्कृपाच आहे. ती नामअलवारांच्या प्रयत्नांचे किंवा तपस्येचे फल नाही. त्याच्याच कृपेने ही सोबत, ही जवळीक, हे अतूट नाते हा भाव प्राप्त झाला. या काव्याचे उद्गार त्यांच्या हृदयांतील उचंबळणाऱ्या भावनांचा आविष्कार - सहज स्फुरण - असले तरी 'कर्ताकरविता' तो प्रभूच आहे. नामअलवार म्हणतात, 'साथी भक्तांनो, आपल्या हृदयांत प्रभूच्या कृपेसाठी

मोकळी जागा ठेवा ! उघडा ती मनाची दारें ! मग पहा कृष्ण परमात्म्याच्या रूपें तुमचे जीवन पूर्णपणें भरून जाईल. — पोट भरण्यासाठीं धनिकांपुढें लाचारी करून कशाला निंदनीय अवस्था भोगतां ? कष्ट करून जे काही थोडे फार मिळेल त्यांत समाधान माना. हृदयांत भगवंताचें चिंतन चालू असूं दे आणि हात सत्कर्मांत गुंतलेले असूं देत." असे त्यांनी सांगितलें आहे.

ईश्वरासंबंधीं 'तिरुवैमौली' ग्रंथाची धारणा फार उदात्त आहे. सुरुवातीलाच परात्पर पुरुषोत्तम, एकमेव केवळ परमेश्वर असें संबोधिलेला हा भगवंत कोठेंतरी दूर, अप्राप्य व दीनांची आर्त हाक ऐकूं न जाईल एवढा दुर्लभ नाही, नामअलवार म्हणतात — हा ईश्वर प्रत्येक स्थिरचरांत अनुस्यूत आहे, तोच सर्व चालवितो. "भ्रामयन् सर्वभूतानि यंत्रारूढानि मायया" असें त्याचें कार्य आहे. शरीरस्थ आत्मा अदृश्य असूनही जसा शरीरधर्म चालवितो तसा विश्वात्मक विश्वात्मा आहे. तो एवढा सद्य आहे कीं जीवाच्या भूमिकेवर वाट्यास येणारी दुःखेंही त्यानें 'रामावतारांत' स्वतः भोगून दाखविलीं.

"भगवंतानें अवतार घेऊन, जीवांच्या मुक्तीसाठी, दुष्टांच्या भारापासून जगाला सोडवण्यासाठीं जे कष्ट केले व जें महान् कार्य केलें, त्याचे तें अद्भुत चरित्र पाहिल्यावर सुद्धां त्याच्या भक्तीनें जर माणसांचें मन मोहरून जात नसेल तर त्यांच्या जीवनाचा उपयोग तरी काय !" असे तळमळीचे उद्गार त्यांनीं काढले आहेत.

यशोदेला उखळीशीं आपणांस बांधू देणाऱ्या दामोदर कृष्णाची भक्ताविषयींची आत्यंतिक अनुकूलता आठवून नामअलवारांची जी कांही भावसमाधी लागे ती कित्येक दिवस उतरत नसे.

नामअलवार म्हणतात :- "ईश्वरी अवताराचे हेतू कोणते ? जीवांना मायेच्या शबलतेंतून व बंधनांतून सोडविणें. ही बंधनें कशामुळें आली ? मिथ्या ज्ञानामुळें; अज्ञानालाच ज्ञान समजल्यामुळें, आणि दुष्कर्मांमुळें. या भक्तानुकंपे-भोवतींच सर्व सश्रद्ध आस्तिक भक्तांची काव्यरचना झालेली असते. आपला परम 'महेश्वर' भाव जरा बाजूस' ठेवूनही ईश्वर हा क्षुद्रातील क्षुद्र वाटणाऱ्या बनव्य भक्तासाठींही धावत येतो, अवतरतो, ही त्याची दिव्य जन्मलीला हा नामअलवारांच्या काव्याचा प्राण आहे.

तार्किकांना, परमेश्वर एकमेव व सर्वत्र भरलेला आहे असें म्हटलें कीं भक्त म्हणून वेगळा जीव मानणें कठीण वाटतें; पण या प्रेमी — भक्त अलवारांना ईश्वर हा सर्वव्यापी वाटतो तो नुसता शारीरिक नव्हे तर प्रेमाची सर्वत्र व्याप्ती असलेला ! त्याची अनंत प्रेममयता हीच त्यांना सर्वश्रेष्ठ वाटते. नामअलवार म्हणतात: हा माझा प्राणप्रिय माझेंच मन हरण करतो, माझेंच हृदय चोरून नेतो आणि स्वतः मात्र माझ्याच 'जिवावर' पूर्ण होतो. भक्ताचें प्रेमी हृदय मिळाल्यावरच परमेश्वराला खरी परिपूर्णता येते. ते त्याला म्हणतात :-

“प्रभु मी तुजविण कैसा राहूं आतां ।
तूं ही मजविण कैसा उरशिल नाथा ॥”

“द्वैतात् भयम्” असें श्रुतिवचन आहे पण द्वैताला सुद्धां हें अपार ईशप्रेम भीत नाही. द्वैताला न भिणें हें सुद्धां भक्तांचे एक धैर्यच होय. तर्कानें अद्वैत प्रस्थापित होत असेल तर होवो बापडें ! पण भक्त म्हणतो माझ्या प्रेमभक्तीला द्वैत सुद्धां तेवढेंच सिद्ध आहे. तेही मला प्रियच आहे. भगवंताचे भान ज्या द्वैतांत आहे त्या द्वैताचा विजय तकपिक्षां ‘स + रस’च म्हटला पाहिजे !

नामअलवारांना ईश्वर हा प्रेममय दिसतो तसाच असीम सौंदर्यमयही दिसतो. नामअलवारांनी भक्तांचें व सामान्य जनांचे वर्णन करतांना म्हटलें आहे—जे देवापासून स्वतःच दूर राहूं पहातात त्यांना संसार गोड वाटतो व ते वरकरणी अगदीं सुखांत असलेले दिसतात कारण विषयांतच त्यांना सौंदर्य दिसतें व तेवढेंच पुरतें पण जे भगवंताच्या जवळ येऊं लागतात त्यांना त्याच्या सौंदर्याची एवढी ओढ लागते कीं इतर सर्व कांही दुःखद वाटूं लागून ते त्या एका देवासाठीच रडूं लागतात.”

भगवंताच्या सद्गुणांचें ध्यान लागलें कीं शारीरिक रोग सुद्धा होणार नाहीत, अशी तन्मयता प्राप्त झाली तर तेथें रोगांना कसा वाव मिळणार ? संचित व प्रारब्धही भगवद्भक्तीच्या प्रभावानें नष्ट होईल. नामअलवार म्हणतात—

“तव चरणकमलांचे ध्यान लागलें
पाहतां पाहतां तटस्थ झाले—
मन माझें हें मुक्ती ल्यालें
कर्मच सगळें गळुनी गेलें.—
प्रियतमा—कर्मच सगळें फिटलें !”

किंवा

चरण धरियले दृढ मी भावें
पुनरपि जन्मा कशास यावें !

तसेच —

पाप न मजला मुळिच शिवे
रोगहि मजसी मुळि न शिवे !
प्रियतमा—शुद्धच अंतर झालें !”

नामअलवार जरी स्वतः विष्णुभक्त असले तरी इतर देवतांच्या भक्तांबद्दल ते उदारमताचेच होते. कोणत्याही स्वरूपांत भक्ती केली तरी ती परमेश्वरालाच पोहोचते; अंतर्दामीं शुद्ध भाव मात्र पाहिजे असें ते समजत असत.

कलियुग म्हणजे अधर्माच्या अंधारानें भरलेलें - तमोयुग म्हणून अध्यात्मदृष्ट्या भक्तांना तो काळ प्रतिकूल, असें समजलें जाते पण नामअलवारांना बाह्यतः असलेलें हे कलियुग कधींच बाधले नाहीं. ते म्हणत जर ईश्वरभक्तीच्या प्रकाशाने तुमचे हृदय भरलेले असेल तर तेथें कलीचा, तमाचा प्रवेशच कसा होईल ?” ईश्वरभक्ती व विश्वप्रेम यांनीं जणूं ते भारलेले असत.

“हें जगत्प्रेम, ही पराकाष्ठेची दिव्य भक्ति व ही अनुकंपा हाच कलियुगांतील सर्व दुःखांवर उपाय होय.”

सर्व धर्म प्रेम करायला शिकवतात. द्वेष, मत्सर, यांची शिकवण कोणताही धर्म देत नाही. “हा प्रेमलाभ केवळ ईश्वराशीं तादात्म्य पावल्यानें होतो व तें तादात्म्य असलें तर तीही ईश्वराची दयालुता, कृपालुताच होय” असें ते प्रतिपादन करीत.

“या भगवद्भानाशिवाय बाह्य कोणतेही ध्येय ठेवले तरी शेवटीं त्यामुळें माणसाचे मन संकुचित राहतें. ईश्वरी अधिष्ठान ज्या मनांत जागृत असेल तेथेंच हें पूर्ण प्रेम विलसत असेल.”

नामअलवार हे शंकराचार्य, ज्ञानेश्वर यांप्रमाणेच अल्पायु होते. पण त्यांच्या केवळ ३३ वर्षांच्या आयुष्यांत विष्णुमय जग व विष्णुमय जीवन त्यांनीं अनुभविलें इतकेंच नव्हे, मोठ्या तळमळीने त्यांनीं आपल्या बरोबर इतरांनाही भक्ति-प्रेमाच्या सागरांत विहार करावयास बोलाविले ! धार्मिकतेच्या पथावरील हा तेजस्वी तारा प्रकाशाकडे जाण्यासाठीं आपणां सर्वांना खुणावीत आहे.

आरती साईबाबांची

जय देव जय देव जय साईनाथा । प्रार्थितों तव चरणीं टेकुनियां माथा ॥६॥

भाससि कोणाला शरचापधारी

कोणा वादत मुरली-धारी मुरारी

कोणी वर्णित तुजला गिरिजावरा

कोणी देखे तुज रखुमाईवरा

आर्तभावे तूज कोणी आळवितां । कृपामय तूंची तूंची सुखकर्ता ॥१॥

याचक येती कोणी तुझीया द्वारीं

मागे सुख - शांती त्रस्त संसारीं

कृपा होतां तुझी त्याचे वरी

पावे सुख शांती समृद्धी सारी

घेतां तूझे नांव श्रीसाईनाथा । व्यथा दुःखें पळती सोडुनिया भक्ता ॥२॥

कोणी असो काळा अथवा गौर

कोणी नीच किंवा जगांत थोर

कोणी सधन अथवा असो बेचारा

नाहीं भेदांना तव पायीं थारा

त्रैमूर्ती अवतार तूंची गुरुनाथा । संकटीं रक्षाया तूंचि साईनाथा ॥३॥

सारे भक्त तूझीं लेकुरें प्यारीं

तूंची माता त्यां कृपाळू भारी

सान्या भक्तां नेई मोक्ष - मंदिरीं

कृपा - प्रसादें जगता उद्दारी

जय देव जय देव जय साईनाथा । प्रार्थितों तव चरणीं टेकुनियां माथा ॥४॥

महादेव साने (कराड)

(प्रख्यात कवि व गीतरचनाकार श्री. मधुकर जोशी यांची श्री 'साईसच्चरितांतील' श्रीसाईबाबांच्या चरित्रांतील कांहीं निवडक प्रसंगांवर रचलेली गीते श्रीसाईलीला मानिकांतून क्रमशः देण्याचा विचार आहे. श्रीसाई-भक्तांना हीं हृद्य गीते नक्कीच आवडतील. हें पहिलें गीत श्रीसाईबाबा शिरडी गावांत प्रथम आले त्या प्रसंगाच्या आधारे रचलेले आहे. या गीतांना प्रसंग हा ऐतिहासिक आधार म्हणून घेतलेला असून त्या प्रसंगांतील भावात्मक आशय विशेष महत्वाचा आहे. (संपादक)

सूर सूर जुळुनी आले - - -

श्रीसाईगीतमाला - पुष्प १

- कवि : मधुकर जोशी

सूर सूर जुळुनी आले, चरित गावयाला
भाव शब्द माझे गाती, धन्य साईलीला ॥ १ ॥

दत्तरूप अवतरली ही, साईनाथ मूर्ति
मूर्तिची अलौकिक गाजे, त्रिखंडांत कीर्ति
कीर्तिच्या सुगंधीं भिजती, गोड गीतमाला ॥ १ ॥

आज काल-काळोखाची, संपली निळाई
प्रकाशांत अंतर्यामीं, प्रकट होति साई
चेतनाच चैतन्याची, दिसे लोचनाला ॥ २ ॥

तीर रम्य गोदावरिचें, कल्पवृक्ष जेथें
साईनाथ शिरडी गांवी, आज येति तेथें
धूळ पाउलांची त्यांच्या, लावुं या कपाळा ॥ ३ ॥

जागृतीस पडले स्वप्न, ब्रह्मरूप आलें
साईनाथ भक्तांसाठी, दत्तरूप झाले
देह हाच देव्हारा हा, प्रेमरूप न्हाला ॥ ४ ॥

गडद गडद आषाढाचे, जलद भरून यावे
भक्तिच्या प्रवाहीं तैसे हृदय भरून जावें
वेदनाच अंतर्यामीं, गाइ कीर्तनाला ॥ ५ ॥

रामगीतांजलि

पुष्प ५

गौतमाच्या आश्रमांत - अहल्या शापमुक्त झाल्यावर

गौतमऋषि रामचंद्राला म्हणतात :-

पुण्य जाहलें स्पर्शनिं तव, पतितेचें रे पाप !!

व्यर्थ न ठरला शाप ! राघवा ! व्यर्थ न ठरला शाप ॥१॥

निमित्त झालें गंगास्नान

अहल्येस नुरलें अवधान

इंद्र येउनी करि बेभान

परतुनि येतां संभ्रम पाहुनि उफाळला संताप ॥१॥

अवैधभोगें दूषित काम

वैभवमद हा अनर्थ-धाम

काय योजणें तेथें साम ?

दोघांवरती शब्दशरांतें सोडित जिन्हा - चाप ! ॥२॥

तपोधनांची ऋजुता काय ?

उचित कराया असा अपाय ?

कामोद्धत तो हो सुर - राय ।

सहस्र पडलीं क्षतें शरीरीं, कृतकर्माचें माप ॥३॥

अज्ञ म्हणुनिया 'क्षमाविचार'

झाला असता तो अविचार

पुरस्कार मिळुनीच विकार

केला असता साध्वीचा किति दुष्टांनी अपलाप ! ॥४॥

देती ना जरि त्याला साथ

घडला नसता एक प्रमाद

जडला नसता हा अपवाद

सती अहल्या ठरली असती श्रेष्ठच आपोआप ॥५॥

तुवां येऊनी राघव ! राम !

केलें पवित्र गौतम - धाम

उजळ जाहलें अमुचे नाम

शिळेंतुनी उःशाप मिळोनी सती उठे निष्पाप ॥६॥

दिवाकर अनंत घेसास. (डोंबिवली पूर्व)

गृहीं ज्ञानियांच्या

— लक्ष्मीतनया.

ऊठ ऊठ जागा होई, जाग तूं सदाचा,
यत्न करी आत्मबलानें, नेत्र उघडण्याचा ! ॥ ६ ॥

संकुचित प्रेमापायीं, रोग होत नाना,
चित्तक्षोभ आधिव्याधी हृदयरोग त्यांना,
प्रीतिप्रभा उजळें तेथें, वास ईश्वराचा ! ॥ १ ॥

अहंकारि करितो पाप, क्रोध घातपात,
स्वार्थबुद्धि काढी दोषां, परां देत ताप,
पूर्तता न तेथें जाणें 'वर' न त्या प्रभूचा ! ॥ २ ॥

कार्यसिद्धि करण्या वदती, श्रीहरी समर्थ,
ब्रह्मपाल वास्तव्याते, आत्म - समाधीत,
सर्व सिद्धि पाणी भरती, गृहीं ज्ञानियाच्या ! ॥ ४ ॥

फिरकती न तेथें लुच्चे, लफंगे कधी ना,
लूटमार भीती ह्यांच्या, कल्पना न आणा,
हृदय संपुटीचा सांठा, सत्य - स्वरूपाचा ! ॥ ५ ॥

पराभूत बुद्धी युक्ती, तेथ प्रीत कामीं,
शस्त्रधाक प्रीतीपुढती, होतसे निकामी,
प्रेम कायदा नियतीचा, हाच जीवनाचा ! ॥ ६ ॥

श्रीज्ञानेश्वर महाराजांचे पुण्य स्मरण

लेखक : श्री. पांडुरंग राया भाटीकार.

नामा म्हणे ग्रंथ श्रेष्ठ ज्ञानदेवी ।

एक तरी ओवी अनुभवावी ॥

“पुण्यवान व्हावें । घेतां सज्जनांची नावें” अशी संताची सार्थ श्रद्धा आहे. योगी, ज्ञानी, भक्त, स्थितप्रज्ञ, सिद्ध, गुणातीत, धर्मसंस्थापक, समाजसुधारक, कवि, हाडाचा समाजवादी तसाच विश्वकुटुंबी या कोणत्याही दृष्टिकोणातून ‘ज्ञानदेवां’-कडे पाहिल्यास मन आश्चर्याने थक्क व विनम्र होते. त्यांना “सज्जनाग्रणी” म्हणावयास कोणताच प्रत्यवाय नाही त्यांचे मानवजातीवर अनंत उपकार आहेत हे लक्षात घेऊन त्यांचे पुण्यस्मरण करणे हे आपले कर्तव्य आहे. ज्ञानेश्वरी किंवा भावार्थदीपिका, अमृतानुभव, चांगदेव पासष्टी, स्वात्मानुभव पंचीकरण आणि हरिपाठाचे अभंग हे अक्षरवाङ्मय निर्माण करून स्वतः बरोबरच लाखो लोकांना त्यांनी आत्मानुभवाचा अद्वितीय आनंद मिळवून दिला आहे. ज्यांच्या ज्यांच्या हातांत ज्ञानेश्वरी हरिपाठ वगैरे ग्रंथ आले, त्यांचे त्यांचे जीवन या ग्रंथांच्या श्रवण मननाने, सुखशांतीने भरून निघाले. माझ्या स्वतःच्या जीवनात अंशतः का होईना, शांति आणि समाधीचा मी अनुभव घेत आहे. अर्थात पातंजल योगांत जी ‘अष्टांग योग समाधि’ सांगितली ती ही नसून ‘अर्जुना समत्व चित्ताचे । तेंचि जाण सार योगाचे । जेथ मन आणि बुद्धीचे । ऐक्य आथी ॥” म्हणजे ‘समत्वं योग उच्यते’ ही आहे. जीवनांतील सुख, दुःख, मान, अपमान, नफा तोटा वगैरे द्वंद्वे समबुद्धीने आणि शांतचित्ताने स्वीकार करण्याचे सामर्थ्य, ज्ञानेश्वरीच्या वाचनाने, श्रवणाने आणि मननाने निश्चितच प्राप्त होते, हे ज्ञानेश्वराच्या श्रद्धावान उपासकांना सांगणे नकोच. म्हणून अत्यंत कृत्यज्ञतापूर्वक आजचे हे लहान लेखाद्वारा पुण्यस्मरण.

ज्ञान व भक्ति यांचा सुख संवाद

“नामा म्हणे ग्रंथ श्रेष्ठ ज्ञानदेवी । एक तरी ओवी अनुभवावी ॥” असे भक्तश्रेष्ठ नामदेव महाराज सर्वांना आग्रहपूर्वक सांगतात. (अशा अनुभवाच्या ज्ञानेश्वरींत शेकडों ओव्या आहेत. ज्ञानेश्वरी हा प्रासादिक ग्रंथ ९०३३ ओव्यांचा आहे हे तिच्या वाचकांना ठाऊक आहेच.) आपल्या निष्कपट भक्तीने ज्या नामदेवांनी पांडुरंगांला फुलविले, झुलविले, भुलविले आणि खेळविले, त्या संतश्रेष्ठांचा ‘ज्ञानेश्वर आणि ज्ञानेश्वरी यांच्याबद्दलचा आदर आणि प्रेम पाहिले म्हणजे ‘ज्ञानेश्वर महाराजांबद्दलची आपली भक्ती दुणावते, प्रीती उंचावते आणि मस्तक खालावते.’

वरील कडव्याची ज्या अभंगाने सुरवात होते त्या अभंगाचा पहिला चरण ‘ज्ञानराज माझी योग्यांची माउली । जेणे निगमवल्ली प्रगट केली ॥ असा आहे, या एकाच चरणावरून भागवत धर्माची पताका पंजाब व भारताच्या इतर प्रदेशांत

फडकवणाच्या नामदेवाना ज्ञानदेव हे ज्ञानाचे राजे व योग्यांची जननी असा गौरवपूर्वक सन्मान द्यावयाचा होता हें स्पष्ट दिसते. नामदेव हे ज्ञानदेवाचे समकालीन पण वयाने थोडे मोठे असल्यामुळे त्यांच्या विधानाला ऐतिहासिक समत्व आहे, हे कोणीही कबूल करील. नाम आणि ज्ञान यांचा सुंदर मिलाफ या दोन महाभागवतांत ज्ञानाचे भाग्य त्यांच्या ग्रंथावरून कळून येते. नामदेव आणि ज्ञानदेव यांच्या तीर्थयात्रेचे वर्णन करणारे तीर्थावळीचे अभंग वाचले म्हणजे ज्ञान आणि भक्ति यांचा सुखसंवाद वाचकाला कसा ब्रह्मानंदी डोलवायला लावतो ते स्वानुभावानेच जाणले पाहिजे. स्वरूपानुभवी संत स्वानुभवपूर्ण लेखन करित असल्यामुळे ते ओज तेज व प्रसाद या बीजांनी युक्त असल्यामुळे वाचकांच्या हृदयाची पकड घेते. ज्ञानेश्वर तुकारामादि सर्वच संतांच्या वाङ्मयकृतींत हा अनुभव जाणवतो.

शब्दांची व्याप्ति

ज्ञानेश्वर महाराजांनी 'माझा मराठाचि बोलु कौतुके । अमृतातेही पैजां जिंके । ऐसी अक्षरे रसिके, मेळवीन' आणि 'बिंब तरी बचके एवढे । परी प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडे । शब्दाची व्याप्ति तेणें पाडे । अनुभवावी ॥' असे आत्मविश्वासपूर्ण जे उद्गार काढले आहेत त्यांत अशा शेकडो ओव्या बसतात. एकेका ओवीचा जीवनांत अनुभव घेणे म्हणजे जन्ममरणाचा पांग फिटणेच आहे. उदाहरणार्थ "अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च । निर्ममो निरहंकारःसमदुः खसुखः क्षमी ॥' बाराव्या अध्यायातील म्हणजे भक्तियोगावरील १३ व्या श्लोकावर केलेले लहानसे पण मार्मिक आणि भावपूर्ण निरूपण वाचले म्हणजे शब्दाच्या व्याप्तीची साक्ष पडते. ते विवेचन सुज्ञानी मुळातच वाचून आनंद लुटावा. येथे वानगीदाखल एकच ओवी घेऊ (१) 'गाईची तृषा हरूं । कां व्यघ्रा विष होऊनि मारूं । ऐसें नेणेची गा करूं । तोय जैसें ॥ ही ओवी अगदीं साधी आहे पण शब्दाची व्याप्ति फार मोठी आहे. या ओवीमध्ये 'नेणेचि' हा शब्द लाख मोलाचा आहे. नेणेचि हा शब्द वापरून माउलीने पाण्याची प्रकृती किंवा आंगिक भाव दाखविला आहे. वाघ आणि गाय यांची तृषा समविण्यांत पाणी भेद करूंच शकत नाही. ते त्याच्या प्रकृतीतच, घडणीतच नाही. करत नाही असे न म्हणता 'नेणेचि गा करूं' असे म्हणून पाण्याची अभेद प्रकृती दाखविली आहे. येथे संत पाण्यासारखे असतात असे माउलींना सुचवायचे आहे. 'आपणासारीखे करिती तात्काळ । नाही काळवेळ तयालागीं ॥' म्हणजे शरण आलेल्याचे गुणदोष पहात नाहीत. दुष्ट आणि सुष्ट चोर आणि साव, सर्वांनाच आपल्या संगतीने मोक्षाधिकारी करतात. योगासामर्थ्याने मदांध आणि गर्विष्ठ बनलेल्या चांगदेवाना, आपल्या सर्व भावंडांचा मत्सर आणि तिरस्कार करणाऱ्या विसोबा चाटीना, तसेच आपणास शरण आलेल्या सच्चिदानंदबाबा, चोखामेळा महार इत्यादि साधकांना तेच प्रेम, तीच माया, तोच अनुग्रह बहाल करून आपल्या जोडीस आणून बसविले. 'नेणेचि गा करूं' या शब्दाने ज्ञानदेवांनी त्या शब्दाची व्याप्ति उत्कृष्टपणे दाखवून बहार केली आहे.

महत्वाचा दृष्टांत

'येरवी तरी माझिया भक्तां । आणि संसाराची चिंता ॥ काय समर्थाची कांता । कोरात्र मागे ॥' या ओवीचा व्यापक अर्थ आणि तिचा अनुभव ज्या भाग्यवंतांनी आत्मसात केला, त्यांनी 'येणेचि शरीरे, शरीरा येणे सरे । किंबहुना येर झारे । चिरा पडे' हे ध्येय साध्य केले. ज्याप्रमाणे कितीही महागाई झाली तरी गव्हर्नरची पत्नी एक किलो साखर किंवा तांदूळ यासाठी दुकानासमोर 'क्यू'ला रहाणार नाही किंवा कोणापुढे तोंड पसरणार नाही. कारण तिने गव्हर्नरची बायको होण्याचे भाग्य मिळविले असल्यामुळे या गोष्टी तिच्या दारांत आपोआपच येतील. त्याप्रमाणे माझ्या भक्तांना या जगांत मी कांही कमी पडू देणार नाही, असा भगवंताच्या म्हणण्याचा आशय आहे. शिवाय जन्ममरणाच्या फेऱ्यांतून त्यांना निश्चितच मुक्त करीन. पण ते माझे खरे निष्ठावन्त भक्त झाले पाहिजेत. या ओवीचा अर्थ फार खोल आहे. भक्त म्हणजे जो 'अभक्त' किंवा 'विभक्त' नाही तो. अशा भक्तांची लक्षणे, त्याची वांगणूक त्यांची परमेश्वरावरील अचल श्रद्धा वगैरे गोष्टी तर आहेतच पण त्याचा सर्व भार एका परमेश्वरावरच आहे. आणि जो भक्त नाही त्याचा भार परमेश्वर स्वतःवर घेत नाही. त्याचे प्रारब्ध त्याला जबाबदार आहे. त्याचे पूर्वप्रारब्ध चांगले असेल तर लौकिकदृष्ट्या तो सुखीहि दिसेल, पण जन्ममरणाच्या पलीकडे नेणारा भगवन्ताशिवाय त्याला कोणीही त्राता नाही. गर्भवास चुकविण्यासाठीच तर नरदेहाची प्राप्ति आहे असे शास्त्र आणि संत सांगतात. भक्त आणि संसार या दोन शब्दांमध्ये ज्ञानदेवांनी या ओवीत शब्दांची व्याप्ती केवढी असू शकते याची कल्पना दिली आहे; आणि या संबंध ओवीचा अनुभव घेणे म्हणजेच परमात्म्याशी एकरूप होणे होय. "आत्मज्ञानेची संत । जे माझी रूपडी । तेथ दृष्टी पडो आवडी । कामिनी जैसी" या ओव्यांत ज्ञानोबाराय सर्वांच्या अत्यंत परिचयाचा दृष्टांत देऊन वाचकांना गुदगुदल्या करतात. स्वतःच्या बायकोवर जितकें प्रेम असते, ज्या गोडीच्या दृष्टीने बायकोला पाहतोस, तितक्याच गोडीच्या प्रेमार्द्र दृष्टीने संतांकडे पहा म्हणजे तुजें काम झाले असे ते सांगतात.

दैवी गुणांचा आश्रय

"तैसे अध्यात्मशास्त्री इये । अंतरंगचि अधिकारिये । यरी लोकु वाक्चातुर्थे । होईल सुखिया ॥" या ओवीत महाराजांना असे सांगावयाचे आहे की, ज्ञानेश्वरी आणि ज्याच्यावर टीकारूपी अलंकार घातला आहे ती गीता हे दोन्ही ग्रंथ प्रामुख्याने अध्यात्मशास्त्राला वाहिलेले आहेत.

आपण ज्याच्यावर निरूपण करीत आहो ते अध्यात्मशास्त्र आहे व ते ब्रह्मविद्येचा सुकाळ करण्यासाठी आहे.

वाक्पटुता कितीही असली किंवा वस्त्रे, भूषणे, माळा यांनी भक्तीचा किंवा संन्यासाचा देखावा उभा केला; तरी ते ढोंगात जमा होईल. म्हणून अंतरंग अधिकारी होण्यासाठी मुख्यतः चित्तशुद्धि, परोपकार; भगवदुपासना, वेदशास्त्राध्ययन; शांति, निष्कपटपणा, निर्मत्सरता; निरहंकारित्व, सर्वाभूती दया, निर्लोभता इत्यादि दैवी गुणांची आवश्यकता आहे. सर्व अशक्य नसले तरी ते कष्टसाध्य आहे. म्हणूनच इतर लोक ज्ञानेश्वरीतील प्रसाद, काव्य, अलंकार, दृष्टान्त, एकंदरीत वाक्चातुर्यानि सुखी होतील असा आपला स्पष्ट अभिप्राय व्यक्त केला याचे प्रत्यक्ष उदाहरण म्हणजे अनुभूतिशून्य पंडिताना त्यांनी वाहिलेले शेलापागोटें होय.

यावरून ज्ञानेश्वरीचा खरा आनंद भोगण्यासाठी व त्यांतील अनुभूतीचा प्रत्यय येण्यासाठी दैवी गुणांचा आश्रय केला पाहिजे.

सर्वस्पर्शी ओव्या

आकाशांत पक्षी जसे स्वछंदपणे विहार करतात तशा माउलींच्या ओव्या, कधी वेदान्ताच्या प्रान्तात गहन तत्त्वावर विसावा घेतात, तर कधी व्यवहाराच्या प्रांगणांत सूक्ष्म गुंतागुंतीचा निर्देश आणि उकल करतांना दिसतात. कधी जीवनांतील तत्त्वज्ञान व सिद्धांत हाताळतात, तर कधी वैद्यकीतील एकादा निर्णय व शोध लावतात. कला, संगीत, काव्य, नाट्य, समाजनिरीक्षण इत्यादि विषयातही त्या रस घेतात. कर्म, भक्ती, ज्ञान, श्रद्धा, शुष्क पांडित्य, शुचिता, अहंकार, प्रपंच, परमार्थ, प्रारब्ध, गुरुकृपा, पूर्वजन्म, कर्तव्य, पौरुष, प्रयत्न, एवंच माऊलींच्या ओव्या बहुरंगी व सर्वस्पर्शी आहेत हे ज्ञानेश्वरी अभ्यासकास ठाऊक आहेच. या सर्व ओव्या दृष्टांत अलंकाररूपी साखरेत घोळविल्यामुळे त्या कानामनाला गोडी आणि आनंद देतात.

अशा ओव्यांच्या श्रवणमननाने जीव निश्चितच सुखी होईल यात संशय नाही.

दो भक्ति-गीत

१. मेरे मनवा ! तू भज ले हरिनाम ॥ टेक ॥

तन पिजडे में मन का पंछी,
व्याकुल आठों याम ॥ १ ॥

'काल' बिलारी बडी सयानी,
ढूँढ़े अपना ग्राम ॥ २ ॥

सकल विषय - विकार को तज दे,
पूरन हो सब काम ॥ ३ ॥

हरि सुमिरन से तर जायेगा,
पायेगा सुखधाम
मेरे मनवा ! तू भज ले हरिनाम ॥ ४ ॥

२. भक्ति तुम्हारी प्राण हमारे
भजते रहते सांझ-सकारे ॥ टेक ॥

जनम जनम का पुण्य कमाया
भक्ति का प्रभु ! हक है पाया
तुम हो हमको प्राण पियारे ॥ १ ॥

छूट गई जो भक्ति तुम्हारी
लुट गई जैसे दौलत सारी
जीवन जैसे सार निकारे ॥ २ ॥

सतत जले यह मन का दीपक
भक्तिभाव का जीवन सार्थक
रूप तुम्हारा नैन निहारे ॥ ३ ॥

— राधाकृष्ण गुप्ता 'चेतन'
— डोम्बिवली

‘देह बन गया देहू’

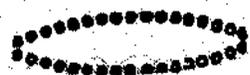
आदि दर्शन श्रीमोरया के, मंगल कार्य हेतु
कृतार्थ हुई यह देह सारी, बन गया आज देहू ॥ ध्रु ॥

नयनों से यों बहती धारा,
बहती इंद्रायणी
नाद ‘हरि विठ्ठल’ रोम रोम से
भीगी अभंग वाणी
इहलोक से वैकुण्ठ तक मानो बन गया हो सेतु
कृतार्थ हुई यह देह सारी, बन गया आज देहू ॥ १ ॥

युग युग से हैं खडे विठ्ठल
हाथ धरे यों कटिपर,
अभंग गाते दिन रात तुका
वीणा छेड कर
धन्य धन्य वे भक्तजन सारे, धन्य धन्य यह देहू ।
कृतार्थ हुई यह देह सारी, बन गया आज देहू ॥ २ ॥

क्षीण हुई अब काया सारी
पुलकित है यह देही,
वही देहू वही इंद्रायणी
पर नहीं ‘तुका’ स्नेही
प्रिय भक्तों के लिए थे आए, एक अनाथ मैं हूँ
कृतार्थ हुई यह देह सारी, बन गया आज देहू ॥ ३ ॥

— राधाकृष्ण गुप्ता ‘चेतन’

बाबा जाते द्वार द्वार

बाबा जाते द्वार द्वार । भिक्षा माँगते एक बार
देने वाले देते थे । पर दर्शन करते बार बार
भिक्षा देते, चरणों को छूते । असुओं से पग को धोते
लिपटे रहते चरणोंसे । नही छोडते वे कहने से
बाबा जाते द्वार द्वार १

जब बाबा देते आशीर्वाद, एक टक वे ताकते रहते ।
कौन से ऐसे पुण्य किए हैं, जो परब्रह्म हमारे सामने रहते ।
दे दो भी दान । दया धर्म का ले लो ज्ञान ।
अन्धे हो कर सोते हो । यह लीला कैसी है भगवान
बाबा जाते द्वार द्वार २

शिर्डी वासी धन्य तुम्हें जो । बाबा का सहवास मिला ।
धन्य तुम्हारे कर्मों को । जिस से माया को मान मिला ।
यदि हम भी तुम्हारे जैसे होते । बाबा के चरणों की सेवा करते ।
पान करो इस अमृत का । सोते जागते चलते फिरते ।
बाबा जाते द्वार द्वार ३

कालिन्दीप्रसाद श्रीवास्तव.

अनंतता

गुरुदेव न्यायरत्न विनोद यांच्या अभंगावरील विवेचन

तुझे माझे स्वप्न, एकाच तेजाने ।
सिंचिले जीवाने, तुझ्या माझ्या ॥
तेच तेच सांडे, स्मितागीतांतून ।
हर्षखेदांतून, तुझ्या माझ्या ॥
खेदगीते माझी, तुझी हर्षस्मिते ।
विश्व हे झेलिते, अनंतते ॥

(अ. सं. पृ. ३०)

गुरुदेवांना जणूकाही अनंततेचा म्हणजे या विश्वाच्या आदि-अंताचा शोध घेण्याचा ध्यासच लागला आहे. तो आदि-अंत प्रत्यक्ष आपल्यासमोरच काहीतरी बाकार घेऊन उभा आहे अशा अभिनिवेशांत गुरुदेव त्याला म्हणतात. 'हे अनंतते ! हे आदिअंता ! तुझा माझा निर्माता व नियंता एकच आहे, मग तू माझ्यापासून वेगळी का ? तुझे स्वरूप माझ्याहून काही वेगळे का ? वास्तविक तुझे माझे विचार, स्वप्ने वगैरे एकाच तेजाने, सिंचिली आहेत, निर्मिली आहेत. तुझ्या माझ्या स्मितांतून, गीतांतून, हर्षखेदांतून तेच एक तत्त्व किंवा एकच एक तत्त्व भरून राहिले आहे. हे अनंतते, सत्य पाहता आपल्या हर्षखेदांच्या किंवा स्मितां-गीतांच्या संवेदना एकच आहेत. एकाच बिंदूपासून, एकाच तत्त्वापासून व एकाच ध्वनिलहरीतून, प्रकृति म्हणजे निसर्ग व मी भारलेले आहोत, तेव्हा तू आणि मी कुणी वेगळे असावेत असे मला वाटतच नाही. विश्वातील अन्य सर्व लोक भले तुला वेगळे म्हणोत, परंतु मला तुझ्या तत्त्वात काही फरक दिसत नाही तर मला त्यांत एकात्मतेचा, अद्वैताचा साक्षात्कार होतो आहे व असे वाटते की, हे मनोहर दृश्य माझ्या अंतःपटलावर असेच चिरकाल राहो.

निवेदक - चिपळूणकर गुरुजी

भावांजलि

सौ. लक्ष्मीबाई पटवर्धन, माहीम

(कै. प्रा. द. दि. परचुरे यांच्या आकस्मित निधनामुळे त्यांच्या कुटुंबातील व्यक्तींवर दुःखाचा डोंगर कोसळला. त्यांच्या भगिनी सौ. लक्ष्मीबाई पटवर्धन यांनी आपल्या भावासाठी वाहिलेली ही भावांजलि प्रसिद्ध करित आहोत. जुलै १९७३ च्या अंकात डॉ. श्री. दि. परचुरे यांचा लेख दिला होता. प्रा. द. दि. ना घरांत अण्णा म्हणत असत.)

श्रीसाईलीला मासिकाचे संपादक ह. भ. प. प्रा. द. दि. परचुरे, म्हणजे आमचे अण्णा ते स्वतः कीर्तनरूपी पुष्पाने श्रीसाईबाबांची पूजा या मासिकांतून करित असत. पूजेच्या वेळीं वाहिलेल्या पुष्पांचा निर्माल्य होतो. फुलांकडे पहातांना वाटतं, जीवनाचंही असंच आहे, प्रथम कळी असते, ती उमलून प्रफुल्लित होते नि काही काळ झाडावर आनंदाने डोलत असते. आपल्या रंगाने, सुवासाने जगाला भारावून टाकते, आणि पहाता पहाता सुकते नि कोमेजून मान टाकते. कै. अण्णांनी कीर्तनपुष्पे वाहिली, पण त्यांच्या जीवनाचेही प्रफुल्लित पुष्प त्यांनी शेवटीं अर्पण केले. पण या समर्पित जीवनरूपी फुलाचे निर्माल्य होणार नाही. ते आमच्या स्मृतीत तसेच हसरें फुललेलें राहिल. माझा भाऊ गेला, माझे अण्णा गेले, पण “शेवट करिसी गोड, दे हरि संतपदाची जोड” असे म्हणत गेले. आपले अश्रूही पुष्परूप व्हावे असे जीवन जगून गेले.

जन्म व बालपण

रत्नागिरी जिल्ह्यात गुहागर तालुक्यांत परचुरे घराण्यांत श्री. ‘दत्तात्रेय’ म्हणजेच आमच्या अण्णांचा दि. २० नोव्हेंबर १९१३ रोजीं जन्म झाला परचुरे घराणें हें गावचे महाजन, मानकरी. गावातच रहाणारे वे. शा. सं बाळ भटजी खरे यांची सद्गुणी मुलगी दिनकरराव परचुरे यांची पत्नी झाली. मुलगी सद्गुणी म्हणून सासरचे नाव सगुणा ठेवले. दोघांचेही आचरण शुद्ध, वृत्ती सात्त्विक नि दोघेही दत्तभक्त होती. या दांपत्याला लवकरच एक सुंदर पुत्ररत्न झाले. वडिलांचे सौंदर्य, मातेचे सद्गुण आणि सात्त्विक बुद्धिमत्ता या त्रयीचे या त्रयीचे एकीकरण झालेल्या सुपुत्राचे नाव ‘दत्तात्रेय’ असे ठेवले.

हे बाळ ८ महिन्याचे असतांनाच चालायला लागले, १० महिन्याचे असताना बोलू लागले व १ वर्षाचे असतानाच गिरगावातल्या बहुतेक दुकानांच्या पाट्या, खाणाखुणांनी ओळखू लागले. ८ व्या वर्षी मुंज झाली नि मातृवियोग झाला. त्यावेळी आम्ही चौघेही भावंडे पोरकी झालों. सर्वांत मोठा दत्तात्रेय वय वर्षे ८, श्रीराम ६ वर्षांचा, सुभद्रा (मी) ३ वर्षांची तर धाकटा बाळकृष्ण १॥ वर्षांचा होता. मोठ्या बंधूंना आम्ही भावंडे ‘अण्णा’ म्हणत असूं.

अण्णांचे मॅट्रिक पर्यंतचे शिक्षण पार्ले टिळक विद्यालयात व मारवाडी विद्यालयात झाले. मॅट्रिकला स्वतःच्या हुशारीवर शाळेचे सुवर्णपदक मिळविले. शाळेत नेहमी पहिला नंबर असे. त्यानंतर त्यांनी एक वर्ष राष्ट्रीय चळवळीत घालविले. तेव्हापासून खादी वापरण्याचे व्रत स्वीकारले. 'साधी रहाणी व उच्च विचारसरणी' ही म्हण अण्णांना तंतोतंत जुळत होती. पुढे सेंट झेवियर व एलफिन्स्टनमध्ये अण्णांचे एम्.ए. पर्यंत शिक्षण झाले.

वडिलांची आर्थिक स्थिती बेताची. तशात आम्ही चार मुलं त्यामुळे अण्णांनी आपले कॉलेजचे सर्व शिक्षण ऑर्थररोडला हॉस्पिटलमध्ये नाइट ड्यूटी करून केले.

दादरचे सुप्रसिद्ध वैद्यमास्तर (छबिलदास हायस्कूलमध्ये) यांचे कन्येशी वयाच्या २४ वर्षी अण्णांचा विवाह मोठ्या थाटात झाला. अण्णांची पत्नी हसतमुख आणि सुस्वभावी असल्यामुळे त्यांनी तिचे नांव सुचरिता ठेवले. त्यांना प्रथम पुत्ररत्न झाले. त्याचे नांव भरत ठेवले. त्यांचे पाठीवर २ वर्षांनी दुसरा मुलगा झाला. त्याचे नांव सत्यव्रत. गेली ३०-३२ वर्षे अण्णांचे वास्तव्य दादरला कुबल निवासमध्ये असे.

व्यवसाय

शिक्षण पूर्ण झाल्यावर सुरवातीला शेठ आनंदीलाल पोदार हायस्कूलमध्ये १९३८ ते १९४३ पर्यंत अण्णा शिक्षक म्हणून काम करीत होते. त्यानंतर खालसा, रुइया, धर्मदर सिंहजी कॉलेजांत त्यांनी प्राध्यापकाचे काम केले. शेवटी सिद्धार्थमध्ये प्राध्यापक होते. शिवाय शिकवण्या चालूच होत्या. कॉलेजच्या गॉर्दरिंगमध्ये स्वतः नाटकें लिहून एकीकडे आपण नाटकात काम करून नाटकाचे दिग्दर्शनही ते स्वतःच करीत असत. मध्यंतरी 'प्रवीण' होऊन हिंदी नाटक व हिंदी मासिकातून लेखही लिहिले. बॅडमिंटन व ब्रिज हे खेळ त्यांच्या खास आवडीचे होते. अनेक स्पर्धांत हिरिरीने भाग घेऊन त्यांनी अनेक पारितोषिके मिळविली. १९३३ साली स्थापन झालेल्या दादर वक्तृत्वोत्तेजक संस्थेच्या संस्थापकांपैकी एक अण्णा होते. त्या संस्थेत त्यांनी अनेक वर्षे निःस्वार्थीपणाने काम केले आणि अनेकाना मार्गदर्शन केले.

गेल्या वर्षी त्यांनी महाभारतावर 'भारत-विजय' नावाचा ओवीबद्ध ग्रंथ लिहिण्यास सुरवात केली. प्रत्येक अध्यायात २०० ओव्या असे १२० अध्याय लिहिण्याचा त्यांचा संकेत होता. त्याचे काही अध्याय त्यांनी पुरे केले आहेत. लहानपणी नुसती देवपूजाही न करणारे अण्णा गेली १५।२० वर्षे देवादिकांच्या व साधुसंतांच्या गोष्टी सांगण्यात तल्लीन होऊन जात असत.

या साऱ्या कार्यबाहुल्याचे व यशाचे श्रेय त्यांच्या धर्मपत्नीलाच द्यायला हवे. आमच्या वहिनीच्या आई ह. भ. प. श्रीमती रघुमाबाई वैद्य यांच्याकडून तिला भारतीय संस्कृतीची शिकवण मिळालेली. त्यामुळे सुचरिताबाईंनी आपल्या चरित्यवान पतीची सेवा उत्तम रीतीने केली. सर्व प्रपंचाचा भार आमच्या वहिनीने संभाळला म्हणूनच आमचे अण्णा नोकरी संभाळून बाकीच्या उद्योगांत लक्ष घालू शकले. शिवाय संसारात राहून अलिप्तपणाने परमार्थ करू शकले.

अगदी लहान मुलांपासून तो वृद्धांपर्यंत - कोठलीही गोष्ट किंवा विनोद अण्णा सांगू लागले की श्रोते मंत्रमुग्ध होत. कांमाचा ताण फार पडला म्हणजे काहीवेळा अण्णांना अगदी दैनंदिन असणाऱ्या साध्या गोष्टींचाही विसर पडे. पावसाळ्यांत त्यांच्या छत्रीचा अतिशय घोटाळा होई. अण्णांच्या छत्रीची गोष्ट माझे पति कृ. शं. पटवर्धन (नानासाहेब) अतिशय रंजकतेने सांगतात. ती ऐकताच श्रोत्यांच्या तर हसून हसून मुरकुंड्याच वळतात. पण स्वतः अण्णाही त्यांच्या खिलाडू वृत्तीमुळे आपल्याच गोष्टीत रस घेऊन ऐकत असत.

परिवार

कै. अण्णांचे हल्लीचे कुटुंब म्हणजे त्यांच्या पत्नी श्रीमती सुचरिताबाई, (आम्ही त्यांना शकुंतलाच म्हणतो) मोठा मुलगा चि. भरत (B. A., B. Com, L.L.B.) व धाकटा मुलगा चि. सत्यव्रत M. Sc. मोठी सून सौ. शुभांगी व धाकटी सून सौ. सुजाता, दोन नातू व दोन नाती. चि. भरत हा ग्लॅक्सोमध्ये काम करीत असून चि. सत्यव्रत हा सोमय्या कॉलेजांत शिकवतो. सौ. शुभांगी ही सोलापूरचे सुप्रसिद्ध वकील श्री. एम्. सी. लिमये यांची कन्या व सौ. सुजाता ही ऑर्डनन्स डेपो (पुणे) मधून गॅझेटेड ऑफिसर म्हणून निवृत्त झालेले श्री. एम्. एन्. फडके यांची कन्या. प्रत्येक मुलाला एक मुलगा व एक मुलगी आहे. असे आहे आमच्या कै. अण्णांचे सुटसुटीत कुटुंब.

गेली काही वर्षे सारे कुटुंबच साईबाबांची भक्ति करीत असल्यामुळे घरात नेहमी आनंदी आनंद असायचा. मुलगे-सुना आई-वडिलांच्या आज्ञेत असणे हे कलि-युगातले परम भाग्य. ते या घरात असलेले पाहून अतिशय समाधान वाटते.

दसरा-दिवाळी

दसऱ्याला दरवर्षी माझ्या तिघाही भावांचे कोठेतरी भाषण कीर्तन, प्रवचन होत असते. ते उरकून दिवेलागणीला बहिणीकडून ओवाळून घ्यायला आणि सोने घ्यायला यायचे हे ठरलेलेच असे. सोन्यासारख्या, पराक्रमी, सीमोल्लंघन करून विजयी झालेल्या भावाना ओवाळताना माझ्या हृदयात आनंद मावत नसे. मनोमन मी माझे पंचप्राणच त्यांच्यावरून ओवाळून टाकीत असे.

अलीकडे काही वर्षे दसऱ्याला अण्णा कीर्तने करण्यासाठी भिवपुरीला जात. त्यांचे पाठीशी कीर्तनात सतत साथ करणारे धाकडे बंधू (नाना) हे ही त्यांचेबरोबर जात. माझेकडे यायला रात्रीचे १० वाजून जात. तरीही माईकडून ओवाळून घ्यायचे ! ती वाट पहात असेल ! म्हणून ते आल्याशिवाय रहात नसत.

दिवाळीत भाऊबीजेचा सोहळाही असाच होत असे. आता या पुढच्या दसरा दिवाळीला मात्र, माझ्या मनोदेवतेच्या मंदिरात भक्तीच्या ज्योतीने ओवाळतांना त्यावेळी तिथे मला काय दिसेल ?

कर्मयोगी तुम

(स्व. परचुरेजीके स्मरण में)

मूक हुई अब मधुरवाणी, करके 'साई' उच्चार
धन्य धन्य तव जीवन सारा "श्रीसाई कीर्तनकार" ॥ ध्रु ॥

मानवरूप में बाबा बोले

जगती का, वे रहस्य खोले

गुरुकृपा बिन, कोई न उतरे, भवसागर के पार ॥ १ ॥

साईकृपा की तुमपर छाया

छू न सकी फिर तुमको माया

कर्मयोगी तुम, सदा कर्मशील, कर्म से तुमको प्यार ॥ २ ॥

जीवन क्या ! यह तुमने पाया

रोम रोम में साई समाया

साईमय तव चरणों में मम प्रणाम शत शत बार ॥ ३ ॥

ओ अनन्त पथ के यात्री ! तुमको लाख लाख प्रणाम ।

छोड़ गए तुम अपने पीछे, कीर्ति छंद अभिराम ॥

— राधाकृष्ण गुप्ता "चेतन"

राधेच्या पायांना

राधेच्या पायांना बांधुनिया चाळ
नाचे हा आनंदे नंदाचा बाळ ॥ ध्रु ॥

मोरपिसें हलताती डोईला छान

छेडितसे मुरलीवर नित्य नवे गान

गोपांना दावितसे नित्य नवे खेळ १

यमुनेच्या काठावर खेळे हा काला

बूध दही पाजितसे गवळ्यांच्या बाळां !

भान मुळीं ज्यांस नसे गेला किती वेळ २

भुवनत्रय होय धुंद मुरलीच्या नादें

आसमंत दुमदुमतें विश्वचि निनादे

चराचरीं भरलेला दिसे मेघनीळ ३

राधाऽमृतधारा ही कृष्णरूप झालेली

हरिचरणीं लीन तरी दश-अंगुल उरलेली

राधेच्या नृत्याला कृष्ण धरी ताल ४

— श्री. तु. नाईक., एम्. ए.

डोंबिवली (पश्चिम)

साईभक्तीच्या पवित्र मंदिरातील

एक नंदादीप मालवला !

लेखक : — श्री. शांताराम शिर्सेकर.

(निर्णयसागर मुद्रणालय)

जीवनाला अनेक प्रतिभावंतांनी अनेक उपमा दिलेल्या आहेत आणि त्यातील एकही उपमा अशी नाही की, जी जीवनाला लागू पडत नाही. असे जीवन हे बहुविध आहे.

प्रा. ना. सी. फडक्यांनी म्हटल्याप्रमाणे जीवन हे खरोखरच ' दोन घडीचा डाव ' आहे. तो ज्याला जसा रंगविता येईल, तसा त्यांनी रंगवावा, जीवनाच्या या वैचित्र्यपूर्ण खेळात विजयी व्हावे, किंवा पराभूत व्हावे. अंतिम निर्णय अखेर कालाधीनच असतो. पण कर्तृत्वाची एक दिशा अशी आहे की, सर्व शक्तिमान काळालाही तेथे नतमस्तक व्हावे लागते.

' तेथे कर माझे जुळती ' म्हणून बुद्धिवंतांनाही अशा ' दिव्यत्वा 'चे सादर कौतुक करावे लागते. दादासाहेब कै. द. दि. परचुरे यांचे जीवन अशाच कर्तृत्वशाली जीवनाचा एक भाग होते. साई-भक्तीच्या पवित्र मंदिरात ते एकाद्या नंदादीपासारखे तेवत होते. परमेश्वराने दिलेल्या बुद्धीचा आणि शक्तीचा त्यांनी समाजकारणीं सातत्याने उपयोग केला. एक नामवंत प्राध्यापक म्हणून शिक्षणाच्या पवित्र क्षेत्रातच त्यांच्या जीवन कार्याचा महत्त्वाचा भाग होता. ते वयाने वृद्ध होते परंतु कर्तृत्वाच्या भावनेने तरुण होते.

त्यांच्या चेहऱ्यावरील स्मितहास्य आणि प्रसन्नता पाहिल्यानंतर दुःखभावनाच यांच्या ठिकाणी नसावी काय- इतकी त्यांची विलक्षण आनंदी अवस्था असे. कॉलेज-मधून सुटल्या नंतर ते सरळ आमच्या प्रेसमध्ये येत. आणि ' साईलीला ' मासिकाची मुद्रिते तपासीत तासन तास बसत. " अंक वेळेवर वाचकांपुढे सादर करणे " या जिद्दीने ते नेहमी कार्य करीत असत. काही महिन्यांपूर्वी त्यांना मोटारचा धक्का लागून अपघात झाल्याची अशुभ बातमी आमच्या प्रेसमध्ये पसरली होती. अनेक कामगारबंधूनी अपघात स्थळाकडे धाव घेतली. पण ते दादासाहेब परचुरे नव्हते. त्यांच्या सारखीच दुसरी कुणीतरी व्यक्ती अपघाताला बळी पडली होती. या घटनेनंतर अवघ्या २-३ महिन्यांनंतरच दादासाहेबांवर काळाने झडप घालावी, हा केवळ दैवदुर्विलास आहे. जेव्हा आम्हा कामगार बंधूना त्यांच्या मृत्यूची बातमी समजली तेव्हा त्या बातमीवर आमचा विश्वासच बसेना. पण मागच्या वेळेसारखी ती अफवा नव्हती. दादासाहेब खरोखरच आमच्यातून निघून गेले होते. एकाद्या स्वप्नासारखेच ते आमच्यातून नाहीसे झाले होते.

‘ज्ञाले बहु; होतिल बहु आहेतहि बहु परंतु यां सम हे -’ ह्याच गौरवो-
क्तीने त्यांचा उल्लेख करावा लागेल. धार्मिक श्रद्धा आणि कर्तृत्वाची भावना ही
पैशाने विकत घेता येत नाही. ती उपजत असावी लागते. ज्या संस्थेला अशीं
थोर माणसे मिळतात त्या संस्थेची नैतिक पाळेमुळे खोलवर रुजलेली असतात
आणि म्हणूनच अशा संस्था लोकादरास नेहमी पात्र ठरतात. या जीवनाच्या
बाबतीत श्रीवावांनी म्हटलेच आहे की —

चुकावा जन्ममरणावर्त । ऐसे जयाचे मनो निश्चित ।
प्रयत्ने रहावे शान्त । स्वस्थचित्र सर्वदा ।
..... माझिये ठायो मनबुद्धी । समर्पा मज निरवधी ।
देहाचे काहीही होवो कधी । भय त्रिशुद्धि त्या नाही ।

याच भावनेने दादासाहेब जगले. आम्ही सर्व कामगार बंधू त्यांच्या कुटुंबीयांच्या
आणि ‘साई संस्थान शिरडी’ च्या दुःखातसहभागी आहोत. परमेश्वर त्यांच्या
आत्म्यास चिरशांती देवो.

॥ ॐ तत् सत् ॥

“ पखरण गुरुकृपेची ”

गुरुपौर्णिमेस गुरुदेवतेचा अमृतोत्सव
मनोमनी पूजा करोनी घ्या अनुभव
गुरुकृपेत सामर्थ्याची वाट स्पष्ट
जीवनाचे मार्ग आक्रमण्यास नसे कष्ट
करा अर्पण आपुले अंतःकरण सोज्ज्वळ
येऊ द्या उचंबळून भक्ति भाव कोमल
जाता एकरूप होऊन, गुरुसानिध्यात
ठेव गुरुकृपेची आपणासवे ठेवी आनंदात
खुले भांडार लाखो गणतीचे सहजी मिळे
स्वये घ्या आपुले होउनी गुरु हाते
होता कृपाप्रसाद, नसे भीति कशाची
लाभल्या आयुष्यात ठेव ठेवा सातत्याची
सातत्यात, सान्निध्यात जन्मो जन्मींचे सार्थक
पखरण गुरुकृपेची होईल निश्चित

(चित्रकार) स. कृ. काळे.

“ प्रकाश हृदयी वसेल ”

मुखीं नाम ! नाहीं जन्म फुकाचा ।
छंद लावून घे सतत नामाचा ॥ १ ॥
काळ वेळ नसे नाम घेण्यास ।
चित्तवृत्ती स्थिर ठेव नामास ॥ २ ॥
आजवरी किती—एक जन्म गेले ।
नसे आठवण, कांहीं न साधिले ॥ ३ ॥
सदा सत्कार्यात वेळ घालव ।
जें जें मिळेल तें तें चित्तीं सांठव ॥ ४ ॥
सहज जन्म जन्मांतरीचीं पापें जातील ।
माप पापपुण्याईचें चित्रगुप्त मोजील ॥ ५ ॥
ओढूं नको नुसत्या कोरड्या माळा ।
चित्तांतील वृत्तीस दे उजाळा ॥ ६ ॥
नामें नित्य प्रकाश हृदयीं वसेल ।
त्यांतच जीवनाचे सार्थक होईल ॥ ७ ॥

(चित्रकार) स. कृ. काळे.

जीवनाचे अंतिम ध्येय काय ?

लेखक - के. भ. गव्हाणकर.

आत्मानन्द हेच जीवनाचे ध्येय आहे.

'आत्मा वा रे मन्तव्यः श्रोतव्यः निदिध्यासितव्यः ।'

हे मानवा ! आत्म्याच्या स्वरूपाचा विचार कर, आत्म्याच्या हांका एका आत्मज्ञान हेच आपलं ध्येय मान ! त्याचाच निदिध्यास कर !

मानवाला आनंद पाहिजे; आनंदाचा विचार केला तर

(१) मानुष्य आनंदाच्या १ शत पटीने	चक्रवर्तीचा
(२) चक्रवर्तीच्या -,,-	-,,- पितरांचा
(३) पितरांच्या -,,-	-,,- गंधर्वांचा
(४) गंधर्वांच्या -,,-	-,,- कर्मदेवतांचा
(५) कर्मदेवतांच्या -,,-	-,,- प्रजापतीचा
(६) प्रजापतीच्या -,,-	-,,- विराटाचा
(७) विराटाच्या -,,-	-,,- ब्रह्मलोकाचा
(८) ब्रह्मलोकाच्या -,,-	-,,- आत्मानंद

अर्थात् आत्मानंदाचं महत्त्व आपल्या ध्यानीं येईल.

आत्मविद्या, ही भारतखंडाची विशेषता होय. आत्मविद्येची मुख्य अंगे तत्त्वज्ञान (Philosophy) व धर्म (Religion) हीं होत. या दोन्हींचाहि प्रसार अनेक देशांत झाला आहे. तथापि तात्त्विक ज्ञानाचे व धर्माचे अत्यन्त उदात्त व रमणीय स्वरूप याच देशांत व्यक्त होते. जेथें युरोपियन पंडितांचे विचार थकले तेथे आर्यांनीं मार्ग काढला.

धर्माची उत्पत्ति कोठें झाली हें पाहता असे दिसते कीं आशिया हे धर्माचे मूळ पीठ होय. प्रत्येक देशांतील धर्ममतांची तुलना करितां एकट्या हिंदुस्थानात मात्र अद्वैतमत असून इतर देशांतील धर्म हे केवळ उपासनाविशेष होत. यावरून अद्वैतमत ही उपासनेच्या पुढील पायरी होय इतकाच बोध घ्यावा.

उपासनेचा मार्ग हा मानवाच्या अंतिम कल्याणासाठी असलेल्या आत्मज्ञानाच्या राजमार्गाशीं संलग्न आहे. त्यासाठी उपासना ही मानवाच्या जीवनांतील एक आवश्यक गोष्ट आहे.

मनाचे दुसरे नांव चित्त. मन हे विमर्शात्मक आहे. केवळ विचार करणें हा मानवाच्या स्थायी - भाव आहे. त्याच्यामध्ये स्थिरता नसल्यामुळे, त्या विचारांचे विकारात रूपांतर होण्यास वेळ लागत नाही. विचार विचारस्वरूपांतच रहावे, त्यांचा विकारांमध्ये बदल होऊं नये याची खबरदारी प्रथम घ्यावी लागते. स्वभावताच निर्माण झालेले विकार निमाले पाहिजेत, त्याशिवाय चित्ताला निश्चयात्मक स्वरूप

येत नाही, कारण बुद्धी हीच मुळीं निश्चयात्मिका आहे. निश्चय हा बुद्धीचा स्थायी भाव आहे. ग्रहणशक्ति आणि धारणशक्ति या दोन शक्तीच्या समन्वयाने बुद्धीची निश्चयात्मक शक्ति निश्चित प्रकट होत असते.

चित्तांतील विकार निमाल्यानंतर सुस्थित झालेल्या बुद्धीमध्ये जिज्ञासा जागृत होत असते. जिज्ञासा म्हणजे जाणण्याची इच्छा; परमेश्वराला जाणण्याची इच्छा. परमेश्वराचे स्वरूप, त्याचे कार्य, त्याचे कर्तृत्व, त्याचा अधिकार, आविष्कार या सर्व गोष्टी आपल्याला कळाव्यात असे जिज्ञासु मानवाला वाटत असते. यासाठी ज्ञान यथार्थ होण्यासाठी योग्य गुरूचे मार्गदर्शन पाहिजे असते.

त्या ज्ञानाचा प्रत्यक्ष अनुभव घेण्यासाठी उपासनेचा मार्ग हाताळायाचा असतो.

उपासना या शब्दाचा अर्थ परमेश्वराचे स्वरूप जाणून त्याच्या सांनिध्यासाठी केलेली शास्त्रशुद्ध साधना हा आहे. उ प + आस् या उपसर्ग आणि धातूपासून उपासना शब्द बनला आहे. 'उपास्यते अनया सा उपासना' उ प या उपसर्गाचा अर्थ 'जवळ' असा आहे, आणि आस या धातूचा अर्थही असणे असा आहे. त्यावरून निकट असणे हा अर्थ यामधून तयार होतो. परमेश्वराच्या विशेष निकट राहणे याचाच अर्थ त्याचे यथार्थ स्वरूप जाणून राहणे म्हणजेच अद्वैत राहणे, एक होणे असा आहे.

ज्ञानकांडाचा कर्मकाण्डाशी साध्य-साधन संबंध आहे. म्हणजे ज्ञान साध्य असून कर्म साधन आहे. कर्मापासून फक्त चित्तशुद्धी होते किंवा चित्तशुद्धि होऊन विविदिषा उत्पन्न होते. विविदिषा हा शब्द जिज्ञासा शब्दाचाच पर्याय आहे. तथापि दोहोंत अंतर आहे. जिज्ञासा हा शब्द व्यवहारांतील कोणत्याही वस्तूचे ज्ञान करून घेण्याच्या इच्छेला लावितात; आणि विविदिषा ह्या शब्दाचा प्रयोग आत्मज्ञान करून घेण्याची जी इच्छा त्या अर्थी मात्र केला जातो.

तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति ।

यज्ञेन दानेन तपसाऽनाशकेन ।

आत्मसाक्षात्कार होण्यास आत्म्याची उपासना केली पाहिजे.

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन ।

यमेवैष वृणुते तेन लक्ष्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनुम् स्वाम् ॥

मुंडक. उ.

आत्मरूप हे नामरूपांनी व इंद्रियज्ञानाने झांकले आहे, म्हणून विषयांपासून इंद्रिये व मन आवरून त्यांना आत्मरूपां स्थिर करणे याला 'अध्यात्मयोग' म्हणतात. आत्मतत्व आनंदरूप असल्यामुळे हा आनंदमय होतो. तो आनंद काय व कसा याचा अनुभव ज्याचा त्यानेच घेणे आहे. तो अवर्णनीय आहे.

सर्व वेद ज्याचे प्रतिपादन करितात, सर्व तपे ज्याच्या प्राप्तीची साधने आहेत व ज्यासाठी ब्रह्मजिज्ञासु ब्रह्मचर्यव्रत धारण करितात, त्या पदाचे संक्षिप्त वर्णन ॐ हे

आहे. हे एकाक्षर ब्रह्म आहे. ॐ ची (प्रणवाची) उपासना अत्यंत श्रेष्ठ आहे. ॐ मंत्राणाम् प्रणवः सेतुः । असें म्हणतात.

ॐ हे ज्या निर्गुण ब्रह्माचे वाचक प्रतीक व सगुणरूप आहे, ते निर्गुण ब्रह्म कसे आहे:—

न जायते म्रियते वा विपश्चित् ।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो ।
न हन्यते हन्यमाने शरीरे ।
अणोरणीयान् महतो महीयान् ।

जन्म मरणादि विकारांपासून ते अलिप्त आहे, स्वयंभू आहे, आणि आत्मा — असा आत्मा नित्य आहे. आत्मदर्शन सुलभ नाही आत्मा सूक्ष्माहून अत्यंत सूक्ष्म व मोठ्याहून फार मोठा आहे. प्रणवाच्या सतत उच्चाराने, ह्याचा अंतर्दामी शोध लागतो. वाणीचा लय मनांत, मनाचा लय प्रकाशरूप बुद्धींत, बुद्धीचा लय महत्त्वांत व महत्त्वाचा लय शांतिस्वरूप परमात्म्यांत होत असतो.

कठोपनिषत्

कठ ऊर्फ काठक उपनिषत्. समजण्यास सोपे सुलभ आहे, त्यांत आत्मविद्येशिवाय अर्थांतर विषय नाहीत. पौराणिक व पाश्चात्य पंडितांनाही ते फार आवडलेले आहेत याचे मुख्य कारण, या उपनिषदाचा भगवद्गीतेशी निकट संबंध आहे. कठ, माण्डुक्य श्वेताश्वतर ह्या तीन उपनिषदांतील विचारप्रवाहाशी व विशेषतः कठाशी गीतेचा संबंध अगदी जवळचा आहे.

कठ उपनिषदांत साधन मार्ग दाखवून साध्याचे स्वरूप दाखविले आहे, दोन अध्याय असून प्रत्येकांत तीन वल्ली आहेत. यम — नचिकेता यांचा संवाद मुख्य भाग आहे.

वाजश्रवा ऋषीनें स्वर्ग मिळण्याची इच्छा मनीं धरून 'विश्वजित' नांवाचा यज्ञ केला. त्याला नचिकेत एक मुलगा होता. 'तं कुमारं श्रद्धा आविवेष' त्या बालकाच्या मनांत आस्तिक्य बुद्धीनें प्रवेश केला व त्याने पित्यास विचारले कीं तात ! ज्या गाईना गवत खाऊं घातले, पाणी पाजले व ज्याचें दूध काढून घेतले, अशा ह्या निरिंद्रिय म्हणजे गलित गात्र आलेल्या गाई दान देण्यापासून कोणते पुण्य मिळणार ? "कस्मै मां दास्यसि" तुम्ही माझे दान कोणत्या ऋत्विजाला करणार ? बापानें उत्तर दिले नाही. हाच प्रश्न त्याने तीन वेळां बापास केला. तेव्हां बाप म्हणाला — "मृत्यवे त्वां ददामीति होवाच" तुझे दान मी मृत्यूला करितो, तुला यम धर्माच्या स्वाधीन करतो.

यम मला घेऊन काय करणार ? असें मनाशीं म्हणत नचिकेत बापास म्हणाला, हे तात ! आपल्या पूर्वजांचे शील व सत्पुरुषांचे सातत्य मनांत आणा व तृणाप्रमाणेच मनुष्य जन्म मरणाला वश असतो हे न विसरतां आपले वचन खरें करा, म्हणजे बोलल्या-प्रमाणे यमाला मला देऊन टाका.

बापानें रागाच्या भरांत मुलाला यमाकडे जाण्याची अनुज्ञा दिली व मुलगा यमधर्माकडे गेला. (शरीर ठेवून - सूक्ष्म मार्गाने - आत्मा गेला).

यमधर्म घरीं नव्हता म्हणून त्याला तीन उपास काढावे लागले. यमधर्म घरीं आल्यावर, एक बालक आपली वाट पहात तीन दिवस उपाशी तिष्ठत बसला आहे हे अवलोकन केल्यावर —

॥ नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु ! असे म्हणाला व तीन दिवस उपास केल्यामुळे तीन वर मागून घेण्यास नचिकेताला सांगितले.

यमधर्माला पाहिल्यावर नचिकेत आनंदोत्सुक झाला व साष्टांग नमस्कार करून तीन वर मागितले.

- (१) माझा बाप शांतसंकल्प, प्रसन्न, व वीतकोप व्हावा, हे मागितले.
- (२) स्वर्ग देणाऱ्या अग्नीची विद्या दुसऱ्या वराने मागितली.
- (३) आत्मविद्या मागितली. मरणानंतर जीवाला अस्तित्व आहे की नाही, जीव नित्य का अनित्य ते सांगा. मनुष्य वित्तेन न तर्पणीयः । मनुष्याला केवढीही संपत्ति मिळाली तरी त्याची कधीं तृप्ति व्हायची नाही.

॥ ' वरस्तु मे वरणीयः स एव ' ॥

यमधर्म म्हणाला, ' आत्मविद्या फार कठीण आहे म्हणून तो नाद तू सोडू तू दुसरें कांहीं माग ! शतायु, पुत्र, पौत्र, गाई, हत्ती, घोडे, पृथ्वीचे राज्य वगैरे. यमधर्माने नचिकेताला मोह पाडण्यासाठीं हे सर्व देऊं केले, पण ' मला ते कांहीं नको, मृत्यूला मरण आणणारी एक आत्मविद्या मला दे. हे मागणे त्यानें शेवटपर्यंत सोडले नाही.

संत सोहिरोबा म्हणतात

अंतरींचा ज्ञानदीप मालवूं नको रे ! हरिभजनावीण काळ घालवूं नको रे !

जे लोक शरीर वेगळे जड अगर नाशिवंत म्हणतात ते मांस, रक्त, एवढ्या पुरतेच शरीर पहातात. वास्तविक ते शरीर नव्हे, ती मातीच, कारण मृताच्या शरीराला आपण मानवी देह म्हणू शकत नाही; तर सजीव चैतन्य स्फूर्तिमान व अनुभव देणारे जे मानवी दर्शन आहे त्याला शरीर अगर देह म्हणतात. हा देह ज्ञानाचा, आनंदाचा, प्रेमाचा कल्लोळ अगर संगुणत्व आहे. आत्मा व शरीर यांचे निःस्वार्थी, निरपेक्ष मीलन म्हणजेच ब्रह्मानंद.

जेथे वैभवाचा विलास असतो तिथे आत्म्याचा विनाश असतो. तिथे संयमाचा वास नसतो. माणसाला जास्त प्रिय त्याचं जीवन असते आणि श्रेय मागति जाण्यांतच जीवनांतील प्राप्तव्य जो आत्मानंद तो मिळतो.

शिरडी आले साई

भलें कराया भक्तजनांचे शिरडी आले साई
दुःखातांची तस्त जनांची थोर कृपाळू आई ॥१॥

सेवाभावीं नित्य रंगले ।
गूढ भक्तिनें जगता कथिलें
स्वभाव कुटिलहि सुचरित झाले
व्याघ्रसर्पही चरणीं रतले
सामर्थ्याचे गूढ कदापी जगास कळले नाहीं ॥१॥

बारा वर्षे वृक्षाखालीं
बसुनी घोर तपस्या केली
ऊन सदोदित कुठें सावली ?
विशा पांघरून बसे माउली !
स्वार्थासाठीं भौतिक नश्वर नव्हतें यांतिल कांहीं ॥२॥

लोक बोलती वेडा कोणी
इथें बसतो फकिरावाणी
भूक तहानहि नव्हती काही
दिधलें न दिलें चिंता नाही
श्वान सूकरें यांना मोदें अन्न जमविलें देई ॥३॥

मशीद कोणी जुनी बांधली
तिथेंच जाउन वसती केली
तीच द्वारकामाई दिसली
जिथें निरंतर घुनी पेटली
रोगावरती भस्म घुनीचे कृपादृष्टिने देई ॥४॥

तेलावाचुनि दीप पेटवी
हठयोगी हा कोणी दैवी
येऊं लागल्या पायी त्यांच्या
मुंडीवर मुंडी भक्तांच्या -
रूप आगळें पंढरपुरचें शिरडी अवचित घेई ॥५॥

-श्री. तु. नाईक एम्.ए.
डोंबिवली (पश्चिम)

नामर्द ऐसा रणीं हो न वीरा

(मुलांसाठी गोष्टीरूप गीता)

(लेखक :- श्री. वि. के. छत्रे)

अप्पा व बाबा असे दोन भाऊ होते. बाबा थोरले, अप्पा धाकटे. वडील वारल्यानंतर बाबांनीं अप्पाचे शिक्षण व लग्न करून दिलें. पुढें कांहीं वर्षांनीं प्लेगामुळें बाबा एकाएकी वारले. तेव्हां त्यांच्या कुटुंबाचा भार अप्पांनीं कर्तव्य-बुद्धीनें उचलला. सावित्रीवहिनींना - बाबांच्या पत्नीस-तीन मुलें होती. दोन मुलगे व एक मुलगी. मोठ्या मुलाची - भास्करची मुंज नुकतीच झाली होती. अप्पांना मुलगा नव्हता. फक्त मुलीच होत्या. म्हणून अप्पांनीच आपल्या पुतण्यांचा परामर्श मोठ्या प्रेमानें घेतला. दरमहिन्याला नोकरीच्या गांवाहून ते पैसे पाठवीत, व वहिनी घरीं राहून घराचें थोडेसे भाडें व शेतीचें उत्पन्न यांवर आपला संसार चालवीत.

भास्कर चांगला हुशार होता. तो भराभर परीक्षा पास होत मॅट्रिक झाला, व स्कॉलरशिप मिळाल्यामुळें कॉलेजमधील शिक्षण पूर्ण करून बी.ए. परीक्षेंत फर्स्ट क्लास मध्यें झळकला.

भास्कर हा त्यांच्या घराण्यांतला पहिलाच पदवीधर. त्यामुळें सगळ्यांना त्याच्या बद्दल मोठें कौतुक वाटले. दरम्यान त्याचा धाकटा भाऊ मधू ह्याची मुंज झाली, व बहीण लीला हिचे लग्न होऊन ती सासरी गेली. मधू या वेळेस इंग्रजी सहावीत (आताची दहावी) होता, व त्याला आपल्या दादाप्रमाणें पदवीधर होण्याची इच्छा होती.

त्या काळांत पदवीधरांना सहज नोकरी मिळें. त्याप्रमाणे जाहिरात पाहून अर्ज टाकल्यावर भास्कराला एका हायस्कूलमध्ये नोकरी मिळाली, व तो कामावर रुजू झाला. लवकरच त्याला मुली सांगून येऊ लागल्या. व त्यांतील एक परिचित कुटुंबांतील व रूपगुणसंपन्न असल्यामुळे सर्वांना विशेष पसंत पडली. मुहूर्त ठरला व घराण्याच्या प्रतिष्ठेस साजेल अशा थाटात विवाह समारंभ उरकण्यांत आला, लवकरच भास्कर पत्नीला घेऊन नोकरीच्या गांवीं गेला. भास्करचे लग्नाचे आधीच अप्पा पेनशन् घेऊन घरीं आले होते. व त्यांना आतां एक मुलगा होता. त्यामुळें साहजिकच पुतण्यावरील त्यांचें प्रेम ओसरलेले होतें. त्यांनी गडी ठेवून मोठ्या हौसेने स्वतः शेतीला सुरवात केली. घरची शेती ही गोष्ट चांगली खरी; पण ती फायदेशीर कशी होईल हे पाहणे सुद्धां आवश्यक असते. सर्वच फायदा मला मिळावा असा हव्यास ते धरू लागले. उसाच्या उभ्या पिकाची चांगली किंमत येत असतां, तो न विकतां त्यांनीं तो दोन मैलावर नेऊन त्याचा गूळ केला, व चांगला भाव येईल तेव्हां विकावा असा बेत करून घरांत ढेपी सांठविल्या. अप्पा व मधू तेहि अननुभवी - हे किती व कुठें देखरेख करणार?

योग्य देखरेखीच्या अभावी आधीच ठेपा कमी मिळाल्या. रेल्वेनें अप्पानी मित्रांकडे कांहीं ठेपा पाठविल्या. त्यातील प्रवासांत गहाळ झाल्या व मुक्कामास पोहोचल्या त्या खराब झालेल्या. 'खराब झालेल्या' म्हणून किंमत कमी वसूल झाली ! घरांत साठविलेल्या ठेपांपैकीं कांहीं भास्करच्या लग्नांत बेपत्ता झाल्या, व कांहीं किडामुंगीने खाल्ल्या ! शेवटी हिशोब करतां फायद्याच्या ऐवजीं तोटाच आलेला आढळला ! दोघांची चुलत्या पुतण्यांची मेहनत मात्र व्यर्थ गेली. एकदां तर कांद्याचें चांगलें आलेलें पीक सर्वच्या सर्व खणून ताबडतोब घरी नेण्याच्या अप्पांच्या अट्टहासामुळें रात्रीं बारा वाजले तरी काम संपेना म्हणून गडी कंटाळले. त्यांनी पुढें काम करण्याचे नाकारले व आपल्या झोपडीचा रस्ता धरला ! चुलत्या पुतण्यास मग आळीपाळीनें घरीं जेवावयास येऊन शेतांत राखणीसाठीं रहावयास जावें लागलें ; दुसरे दिवशीं सर्व गड्यांनी संप पुकारला !

वार्षिक परीक्षेनंतर तर मधूला मे महिन्याची सुट्टी म्हणजे 'कुट्टी' वाटली. पहांटेपासून रात्री पर्यंत त्याला अविश्रांत खपावे लागे. म्हशीचें काम, शेताचें काम, बाजारहाट, उधारीची वसूली वगैरे कामात मदत ही कामे करावी लागत. बुधवारच्या बाजारच्या दिवशीं गड्यांचा पगार वाटण्यासाठी आयत्या वेळीं मोड आणण्यासाठी जेवल्याबरोबर उन्हांत व अनवाणीच त्याला जावे लागे. अप्पांना मधू फक्त कष्ट करावयास हवा होता. कपडे, चपला इतकेच काय पण मॅट्रिक च्या फी साठीं सुद्धां निराळे पैसे दादाकडून मागवावयास अप्पांनीं त्याला भाग पाडलें ! ते भास्करला लिहित "दोन्हीकडला प्रपंच आतां तुला चालवावयास हवा. तरी शेवटची असेल ती पै तूं पाठवीत जा." विचारा भास्कर काकांची आज्ञा निमूटपणें शक्य तों पाळी.

इतकें करूनहि शेतीला पेनशन् पुरें न पडल्यामुळें अप्पा पत्नीचे दागिनेहि विकूं लागले. ती पडली अगदी शांत स्वभावाची स्त्री. पतीपुढें 'ब्र' काढण्याची तिची प्राज्ञा नव्हती ! पहिल्या कन्येच्या लग्नांत काढलेल्या कर्जाबिहल सावकारांकडून तगादे येत होतेच. शेतीच्या या अव्यवहार्य दुर्व्यसनापायी अप्पांचें घराकडे दुर्लक्ष होऊं लागले. मधूला आपल्या पतीवर मित्राच्या दुकानांतून उधार माल आणण्याची पाळी आलेली ते निमूटपणें व आगतिकपणें पहात होते.

डोंगराची चढण संपली म्हणजे उतार लागतो. तसेच व्यवहारांत घडते. दुर्दैवाने भास्करला क्षयरोगानें ग्रासलें व त्यामुळें त्याला लवकरच नोकरी सोडून देऊन घरीं येणें भाग पडले. त्यावेळी मधू मॅट्रिक झाला होता, व कॉलेजची सहामाही परीक्षा देऊन सुट्टीत तो घरीं आला होता. भास्करला जवळच्या रानांत हवेच्या ठिकाणीं नेण्याचे काम त्याची आई व मधू यांच्यावर पडलें.

म्हणून नाइलाजाने मधूने आपले शिक्षण व स्लॉलरशिप यांचा धैर्याने त्याग करून दादास आईसह रानांत नेले, व मायलेक रोग्याची शुश्रूषा जिवापाड मेहनत घेऊन करू लागले. भास्करच्या बायकोस तिच्या वडिलांनीं समय जाणून माहेरी नेली.

इकडे अप्पा शेतीच्या नादापायीं कर्जबाजारी बनले, व त्यांत त्यांची बायकोही क्षयाने वारली. त्यामुळे वंतागून त्यांनी वहिनींना देण्यांत येणारी मदत बंद केली. सावित्रीबाई धीराची खरी ! तिनें जवळचें किडुकमिडुक विकून तात्पुरती पोटापाण्याची गरज भागविली, व मधूस नोकरी धरण्यास सांगितले. बऱ्याच खटपटी नंतर—ब्राह्मण म्हणून त्यावेळेस सरकारी नोकरी सहज मिळत नसे—त्याला मुंबईस नोकरी मिळाली व तो आईला दरमहा पैसे पाठवू लागला. खानावळींत जेवावे व एका ओळखीच्या माणसाकडे व्हरांड्यांत झोंपावे असा जीवनक्रम त्यानें सुरू केला. स्वतःच्या गरजेस अवश्य तेवढेच पैसे ठेवून बाकीचे सर्व पैसे तो आईकडे पाठवी. भास्करचे श्वशुरहि मधून मधून मदत करीत. मधूचा एक मित्र बाजारहाट व औषधें वगैरे रानांत नेऊन देत असे.

परंतु, उत्तम प्रकारचें औषधपाणी, मोकळी हवा व भास्कर म्हणजे सूर्य-नारायणच आपली कसोटी पाहण्यास अवतरला असें समजून त्या माउलीनें केलेली पुत्राची निरलस शुश्रूषा यांचा कांहीं एक उपयोग न होतां भास्कर कालवश झाला ! सावित्रीबाईंवर दुःखाचा डोंगर कोसळला ! पण विवेकाने तिनें आपले दुःख आवरले, व उत्तरक्रिया पार पडल्यावर मधू बरोबर ती मुंबईस आली.

मधूनें घर-शेतांतील आपला वाटा अप्पांनीं आपसांत समजुतदारपणाने द्यावा म्हणून नम्रपणे विनंती केली; पण ते सुखासुखी द्यायला कबूल होईनात. कांहीं तरी सबब काढून टाळाटाळ करू लागले सावित्रीबाईंनीं एका सज्जन माणसामार्फत, सर्व प्रकारचे उपाय करण्याची—न्यायापेक्षां कमी वाटा पत्करण्याची तयारी दाखवूनही—शिकस्त केली पण व्यर्थ. त्यामुळे मधूला कोर्टाची पायरी नाइलाजाने चढणे भाग पडले. चौकशीची तारीख ठरली. त्या दिवशीं कोर्टांत हजर होण्यासाठीं मधू आईला घेऊन मुंबईहून गांवीं आला, व स्नेह्याकडे उतरला. पण त्याचें मन आयत्यावेळीं फिरले ! तो आईला म्हणाला, 'मला असं वाटतं की ही फिर्याद काढून घ्यावी.'

'कां रे ? असें एकाएकी बेत बदलायला काय झालें ? सावित्री बाईंनी आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

'अग, असं पहा,' मधू म्हणाला, 'ज्या अप्पांनी लहानपणापासून मला खायला प्यायला घातले, शिक्षण दिले, फी, कपडेलेते पुरविले, त्यांच्या विरुद्ध मी आज कोर्टांत उभा राहूं ? छे ! छे ! त्या पेक्षां मी ब्रह्मचारीच राहिलो तर फार चांगलें होईल. माझी नोकरी आहेच. तेवढ्यांत आपले दोघांचें सहज भागेल चांगल्या

तन्हेनें अरेरे ! अन्नदात्यावर उलटण्याचा केवढा मूर्खपणा मी करीत होतो ! बरें झालें. वेळींच मला सुबुद्धि आठवली म्हणून ! सावित्रीबाईंनी ताडलें कीं मुलाल अर्जुनाप्रमाणें मोहाने ग्रासलें आहे. अधिकारी प्रवचनकराकडून त्याना गीता अनेकवार ऐकायला मिळाल्यामुळें, श्रीकृष्णांनीं मोहानें ग्रासलेल्या अर्जुनास जसा उपदेश केला तसाच उपदेश त्या मातेने केला. त्या पुत्रास म्हणाल्या “भगवंतांनी अर्जुनाला केलेला उपदेश तूं विसरलास ? पूर्ण विचार करून एकदां ठरविलेली गोष्ट करायला निघतांना, आयत्या वेळीं माघार घेणें मूर्खपणाचें व हानिकारक ठरतें. अरे ! तुझ्या वडिलांनीं अप्पांचे शिक्षण केलें, लग्न करून दिलें, हे तुला माहित नाहीं. म्हणून मी तुला आतां सांगतें. अप्पांनी आपणास खायला प्यायला घातले तर मी तुझ्या काकूंची बाळंतपणें केली आहेत. नेहमी चूल सांभाळली आहे. यथें त्या असतांना कधीहि त्यांच्यावर स्वयंपाकाची पाळी आली नाहीं. कष्टाचेंहि मोल कांहीं असतें कीं नाहीं ? आपलें सत्तेचें घर विकून त्या पैशांनीं शेतांत विहीर खणली हे तुला आठवत नाहीं ? शेतांत रात्रंदिवस केलेले कष्ट तूं विसरलास ? बाजारांत नेऊन गूळ, कांदे, बटाटे, भुइमुगाच्या शेंगा, वाण्याप्रमाणें दुकान मांडून तूच विकल्यास ना ? मग तुला आपला न्यायाचा वाटा मागायला लाज कां वाटावी ? तुझ्या दादाला अखेरीस रानावनांत बरें वाटेना. पुढें पावसाळा तोंडाशी आला म्हणून त्याला घरी येण्याची इच्छा होती; पण ‘क्षयरोगी घरांत घेऊं नका, अप्पा !’ म्हणून केवळ मुलीच्या सांगण्यावरून भावजींनीं त्याला परत घरांत येऊं दिलें नाहीं, नात्याची जाणीव ठेविली नाहीं, मग तूं तरी आतां ती कां ठेवतोस ? ते सुखासुखी समजूतदारपणानें वाटा देत नाहीत म्हणूनच ना तुला कोर्टाची पायरी चढणें भाग पडले ? चल ! कर कपडे व जा कोर्टांत ! तुझ्या न्याय्य हक्कासाठीं तुला भांडायचे आहे हे तूं विसरू नकोस.”

आईची मात्रा बरोबर लागू पडली. त्याला लहानपणीं दिवे लागणीला रोज ती प्रवचनांत ऐकलेला गीतेचा भाग त्याला समजेल असा सांगत असे. बुवांनीं दिलेलीं उदाहरणें ती विशेष लक्षांत ठेवून सांगत असे. त्याची आज उजळणी झाली. पेरलेलें असें वेळेवर उगवतें, कामास येतें. मधू धैर्यानें कोर्टांत गेला. अप्पांसमक्ष निर्भयपणें त्यानें आपली जबानी दिली, व शेवटी आपला वाटा मिळविला.

अभ्यास करूनहि परीक्षेस न बसणें, गाडीत जागा कशी मिळेल या शंकेनें सहलीचा बेतच रद्द करणें, क्षुल्लक कारणास्तव एखाद्याला दिलेलें वचन मोडणे अगर लग्नाचा उतावीळपणाकरून मग आयत्यावेळीं नकार देणें या गोष्टी शक्य तों टाळाव्यात. कोणत्याहि कार्यांत संकट यायचें. त्यांतून धैर्याने व युक्तीनें मार्ग काढणाराच जीवनांत यशस्वी होतो.

लहानसे रूप तुमचे

लहानसे रूप तुमचे
 भगवंताची ज्योत हृदयी प्रज्वलित ठेवणे
 कर्तव्य स्मरावे नेहमीं
 परमेश्वरी प्रेम -
 सर्व मानव सृष्टीतील चराचरातील -
 असेल जे तुमच्या जवळ -
 ती कृपा करा सर्वांवर
 देवाण घेवाण यांतच आहे जीवनाचे सार्थक
 त्याच करितां देह झिजवा अहोरात्र
 भोगा आनंद सुखमय जन्म घेऊन
 सार्थक नर देहाचे; कर्तव्य बजावून
 हृदयाच्या तेवत्या ज्योतीवर
 लावा अगणित ज्योती
 प्रकाश अमृतमय होतां
 होईल आत्मतृप्ती
 आनंद तृप्तीचा -
 आहे परिपूर्ण त्यांतच
 तीच ज्योत परमेश्वरी
 एकच सर्वत्र सर्वत्र -

(चित्रकार) स. कृ. काळे.

आज अमृताचा दीस

आज अमृताचा दीस जीव होई कासावीस
 गुंतले ग मी संसारी, दिंडी चालली पंढरी ॥
 काम धाम विठू केले, श्वास नाम बोले
 सुख दुःख टाळ वाजे, नादी विठुल विराजे ॥१॥
 मनाचिये मंदिरात, बैसविले मायतात
 भीमा चंद्रभागा झरती, दोन माझ्या लोचनात ॥२॥
 भक्तिप्रेम नीर वाहे, उरी मिजली वेदना
 आर्त जीवींचे हो पुरवा, विठूराज याहो सद्दना ।

निर्मला वैद्य

‘तेवत आहे एक निरांजन’

मंद सुगंधित देवघरांमधि
तेवत आहे एक निरांजन ॥ध्रु॥

झरझर सुंदर पहांड सरली
रखरखलेली दुपार टळली
तिन्हिसांजेची वेळ जाहली
शांत जरासें अस्थिर कंपन ॥ तेवत आहे० ॥१॥

मधुमासाचा मोहर सरला
चिंब भिजवुनी श्रावण गेला
झडला पौषाचा पाचोळा
तरि तेजाचा रिचवित रांजण ॥ तेवत आहे० ॥२॥

विठू समोरी लेकुरवाळा
सुगंध अवती भवती भरला
देव घराचा लळा लागला
जळते तिळतिळ पुरवित अंजन ॥ तेवत आहे० ॥३॥

—गुणवंत तावरे

दया कर साईनाथा

दया कर साईनाथा चरणी ठेवितो माथा
तुझाच आधार मला असे प्रभो भगवंता ॥ध्रु॥

तूंच असे मायबाप तूंच माझा बंधुसखा
तुजविण नाही साई कुणी माझा पाठीराखा
अनाथाचा जगी वाता तूंच आहे शिर्डीनाथा
तुझाच आधार मला असे प्रभो भगवंता ॥१॥

भावभोळ्या भक्तांवर साईनाथा कृपा करी
काव्यदीप घेऊनी मी आलो तुझिया मंदिरी
ठेव माझा शिर्डीनाथा काव्यदीप हा जागता
तुझाच आधार मला असे प्रभो भगवंता ॥२॥

—रमेश डी. चव्हाण
नवापूर. धुळे

भक्तीची शिदोरी

भक्तीची शिदोरी, घेऊन आलो देवा
घ्यावी गोड करुनी तुम्ही, ही माझी सेवा ॥१॥
तुझे दांभिक भक्त देवा, बडविती टाळ
प्रसन्न व्हावा म्हणुनी, घेऊन येती माळ
अशी भक्ती नसतां माझी, कां हा दुरावा
घ्यावी गोड करुनी तुम्ही, ही माझी सेवा ॥१॥
तुझ्या अभंगाने मजला, लावियली गोडी
म्हणुनीच देवा आता, नाते मजशी जोडी
या विनंतीचा तुम्ही, स्वीकार करावा
घ्यावी गोड करुनी तुम्ही, ही माझी सेवा ॥२॥

—रमेश डी. चव्हाण
नवापूर, धुळे

मागणे

साईदेवा तुझे देणे मी लागते
पाय मी मागते धरावया ।
चुरण्यासी देवा पुढे करा पाय
तयावरी डोय ठेवीन मी ।
तुझ्या गुणगानीं मुख उघडीन
डोळिया पाहीन रूप तुझे ।
दिव्यदृष्टी देई नको करुं अधु
दर्शनानें बांधू पुण्य गांठी ।
तुझ्या भेटीसाठी जीव हा अधीर ।
धरवेना धीर । साईदेवा ।
पुरवावी आस नेई शिरडीस
ध्यास हा जीवास अखंडित ।
हेच ते साईचे पाय श्री प्रभुचे
धरिता मनाचे पुरती हेत ।

—सौ. श्री शहाणे
डोंबिवली.

आशीर्वाद

दे मज आशीर्वाद । प्रभुजी दे मज आशीर्वाद
तुझ्या मंदिरी आले देवा, ऐकुनि घंटानाद
देवा दे मज आशीर्वाद ॥६॥

तुझ्या मंदिरी नित्य चालतो तुझाच जयजयकार
साई प्रभुरे तुझाच जयजयकार ॥७॥

भक्त भाविक भोळे देवा । तुझ्या पूजनी मग्न होउनी ।
विसरुनि जाती भान । देवा दे मज आशीर्वाद ॥८॥

तुझ्या कृपेविण कांहीं नको मज । मनांत माझ्या तुझेच चिन्तन ।
मग्न असावें तुझ्या पूजनी । हेंच देईं वरदान । देवा दे मज ॥९॥

नामस्मरणीं जावे रंगुनी । हीच प्रार्थना तव चरणीं ।
हांक ऐकतां धांवत यावे देवा तूं तत्क्षणीं
नको करूं अनमान ॥१०॥

देवा दे मज आशीर्वाद

सौ. सुशीलाबाई हजारे

साई माउली

साई माउली तुझी साउली असुंदे आम्हावरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितों तुझिया चरणांवरी ॥१॥

आम्हीं बालकें भुकेजतां जरि स्तन-पान गे करी ।
विश्वाची तूं मंगल माता आदिमाया तूं खरी ॥

कुलांतले मम दैवत तूं गे, घडो तुझी चाकरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितों, तुझिया चरणांवरी ॥ -१-

तूं जगदंबा माय भवानी, एकवीरा रेणुका ।
धांव घेइ गे माय होऊनी, ऐकुनि अमुच्या हांका ॥

शिडिवासिनी भक्तवत्सले, साई, तारकेश्वरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितो, तुझिया चरणांवरी ॥ -२-

अगम्य लीला तुझी माय गे, इच्छा होतां मनीं ।
तूत करीं गे दर्शन देउनि, भक्तांसी तत्क्षणीं ॥

माय माउली तुझीच होते त्रैलोक्यीं फेरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितो, तुझिया चरणांवरी ॥ -३-

सुख दुःखाच्या सारिपटावरी, आम्ही खेळतो जरी ।
दान टाकण्या आई शिकविशी, आम्हास जन्म भरी ॥

साई माउली तुझी साउली, असुं दे आम्हावरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितो, तुझिया चरणांवरी ॥ -४-

डी. बी. पोतनीस

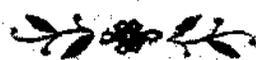
विचार-मौक्तिकें

मानवाला अमरत्वाची, अनंतत्वाची मृत्युंजयत्वाची अत्यंत उत्कट अशी आर्ति असते. आणि प्रत्येक धर्मात जन्ममरणातील, दिक्कालातील, अव्यय, अविनाशी अशा ईशरूपाचे वर्णन केलेले असते ते यासाठीच. मानवी जीवनाला जी प्रफुल्लता, जे सौंदर्य, जी माधुरी आलेली असते ती धर्माने दिलेल्या या विविध तृप्तीमुळेच होय. तिच्या अभावी या जीवनाला स्मशानकळा आल्याखेरीज राहणार नाही. ती अवकळा सध्या आपल्या देशाला येऊ पहात आहे. कारण आपण निधर्मी झालो आहोत.

ही घोर आपत्ति टाळावयाची असेल तर वैयक्तिक पुण्य एवढाच जो धर्माचा संकुचित अर्थ येथे रूढ झाला आहे तो सोडून थोर सामाजिक पुण्य असा विशाल अर्थ आपण त्याला प्राप्त करून दिला पाहिजे. आज या देशात स्वातंत्र्य-प्राप्तीनंतरही पूर्वीप्रमाणेच अन्याय, अत्याचार, जुलूम हे चालू आहेत. त्यांचा प्रतिकार करणे हे धर्मसंघटनांचे कार्य आहे हे नव्या धर्मवेत्त्यांनी जाणले तरच तरुण मने धर्माकडे आकृष्ट होतील व धर्म ही महाशक्ति जिवंत होईल. अन्यायाचा प्रतिकार येथे काहीसा चालू आहे पण तो पक्षीय दृष्टीने केला जातो. पक्षहित साधत नाहीं असे दिसले की नेत्यांची प्रतिकारबुद्धी पांगुळते. म्हणूनच अशा वेळी पक्षातीत धर्मसंघटनांची आवश्यकता असते. क्वेकर, मेथॉडिस्ट, साल्व्हेशन आर्मी या अशा संघटना होत्या.

समाज कितीही सुधारला, प्रगत झाला तरी अन्याय, विषमता, जुलूम, अत्याचार हे सर्व चालू राहणारच. म्हणूनच यांचे निर्मूलन करण्यासाठी धर्मसंघटनांचीही आवश्यकता नेहमी राहणार. म्हणून पाश्चात्य राष्ट्रांप्रमाणे धर्माचा नंदादीप आपण नित्य पाजळत ठेवला पाहिजे. लोकांचे अज्ञान, सत्ताधान्यांचे स्वार्थ, धनिकांचा लोभ यांनी या दीपावर नित्य काजळी घेत राहणार हे खरे आहे. म्हणूनच बुद्धिनिष्ठा, विज्ञाननिष्ठा यांचा प्रकाशांत नित्य शोध घेत राहिले पाहिजे. अशी दृष्टि ठेवून धर्माचे पुनरुज्जीवन करणाऱ्या धर्मसंघटना येथे स्थापन झाल्या तरच ध्येयवाद, त्याग, संयम, निग्रह, आत्मार्पण वृत्ति हे मानवतेचे श्रेष्ठ सद्गुण येथे विकसित होतील आणि लोकायत्त समाज निर्माण करण्याचे ध्येय साध्य होईल. त्यायोगेच "त्रैलोक्य चालिल्या फौजा । सौख्य बंध-विमोचनें । मोहीम मांडली मोठी । आनंदवन-भुवनीं ॥" हे समर्थांचे स्वप्न खरे होईल.

डॉ. पु. ग. सहस्रबुद्धे, वैयक्तिक व सामाजिक, पृ. २७ व २८

यत्न - तपे लाभावा रामच जन्मांतरा

-लक्ष्मीतनया (महाड)

सीता-त्यागानंतर सीतेचे उद्गार-

कानगोष्ट कोण कथित, मम पतीस मंदिरा,
राजगृहीं शिरली का ? आज पुन्हा मंथरा ? ॥१॥

अग्निदिव्य मांडिले, सकळ जनीं देखिले,
भिववित लोकापवाद, म्हणुनि भूप बावरा ! ॥ १ ॥

अव्हेरुनि राजलक्ष्मि, जावया वनांतरा
अचुक वागलास तदा, घेत सर्वे सुंदरा,
क्रोध राज-लक्ष्मिचा, भोग तो मला असा,
सवत जणूं, सूड-भाव, दावि तिला आवरा ! ॥ २ ॥

सूक्ष्म दृष्टि, दूरदर्शि, सिद्ध प्रजा-रंजना,
कुशल कर्म, अतुल शूर, राखि तोल शासना,
तुंच प्रजा वत्सला तुंच स्थान प्रेमला,
तपस्विनी, सीता वनीं, रयत म्हणुनि वागवा !

शोभतसे या कुळास ? हीच का परंपरा ? ॥ ३ ॥

विद्वत्ता पत्नि त्याग, यांत का धुरंधरा ?
मी पतिव्रता कशी - दोष देउ तूजसी ?
मम वाटे पूर्व पाप, भेटण्यास ये त्वरा ! ॥ ४ ॥

रक्षणीय गर्भ-तेज, ज्ञात तुला राघवा,
प्राप्त मला मातेला, वाढविणें त्याजला,
तुच्छ जिणें वाटते, रामाविण तुच्छसे,
यत्न तपे लाभावा, रामच जन्मांतरा ! ॥ ५ ॥

द्या निरोप रामाला, सीतेचा भाउजी,
मातांना प्रिय अपुल्या, सांगा प्रणिपात ही,
भोगिन मी यातना, व्याकुळती भावना,
चित्त संतानाचे, शुभ प्रार्थित ईश्वरा ! ॥ ६ ॥

स्मरा निरंतर साई साई !!

-विनायक पाठक

“साहित्य-रत्न”

स्मरा निरंतर “साई-साई”

श्री साई ही माझी आई ! ॥ धृ ॥

भाव नसे हा माझा भोळा ।

तसाच प्रत्यय मजसी आला ।

निबर तरुही तो फळफळला ।

खडकावरती ही नवलाई ! १

कळा उघडली सुप्त मनाची ।

दरवळ झाली सद्गंधाची ।

ओळख पटली अद्वैताची ।

असो कुणीही म्लेंछ इसाई ! २

ऊण-खूण संपूर्ण आकळे ।

काय सोवळे काय ओवळे ।

कळले सारे सुकृत फळले ।

निशिदिनीं तें रूपच पाही ! ३

श्री गोंदवलेकर महाराज यांचे चरित्र

(चालू लेखमाला)

ले. पु. मु. अत्रे.

लोकसंग्रहासाठी केलेला कार्यविस्तार

श्रीमहाराजांचा व्याप झपाट्याने वाढत होता. त्यामुळे राममंदिर अपुरे झाले; आणि म्हणून महाराजांनी दुसरे मंदिर बांधवून खोल्याही काढल्या. याला ते 'धाकटे राममंदिर' म्हणू लागले. यामुळे बायकांमुलांना छान आसरा झाला. कुलगुरु चितूबुवांना राहण्यास जागा व एक शेत दिले. त्याचप्रमाणे श्रीमहाराजांनी नवीन जमिनी खरेदी केल्या. एक विहीर बांधली व असलेल्या जमिनीची सुधारणा केली. ते स्वतः नांगरटीपासून कुंदा काढण्यापर्यंत शेतांत राहत. त्यामुळे तेथे राहिलेल्या श्रीमंत व पांढरपेशे लोकांनाही हीं राकट कामे करावीं लागत; आणि बायकांना कणसें मळणें दळण - कांडण, नदीचे पाणी भरणे इत्यादी करावे लागे. जेवायला वाजरी-ज्वारीची भाकरी व तिखटजाळ आमटी. कधीतरी एखादी उसळ असे. भात फक्त सणावारी. पण श्रीमहाराजांच्या प्रेमाने सर्व मंडळी कष्ट करीत रामनामाच्या अमृतांत प्रत्येक घास गोड करून आनंदाने पोटभर जेवीत व पुष्कळ दिवस राहत.

वे. शा. सं. भाऊशास्त्री लेले यांचे पत्र व विप्रसभा:

श्रीमहाराजांनी याच सुमारास एक गायत्री पुरश्चरण व स्वाहाकार करविला. अनेक ठिकाणच्या वैदिकांना पाचारण करून आगमोक्त विधि पार पाडले व त्यांचा सत्कार केला. आठ दिवस अन्नछत्रही ठेवले.

वाईहून आलेल्या एका वैदिकांना श्रीमहाराजांचे रामनामाचे बंड पसंत नसल्यामुळे त्यांनी वे. शां. सं. भाऊशास्त्रीं लेल्यांना वाईस पत्राने कळवून ब्रह्मवृंदांमध्ये होत असलेला रामनामाचा भ्रष्टाचार (?) बंद करण्याचे आज्ञापत्र महाराजांना धाडावे अशी विनंती केली. पत्रातील तर्कशुद्ध विधाने भाऊशास्त्रींना उचित दिसली म्हणून त्यांनी परचुरेशास्त्रींच्या हस्ते पत्रास उत्तर दिले. त्याचा आशय असा होता की "आगमोक्त कर्मोपासना व आचारपालन हेच अत्यंत महत्त्वाचे व पवित्र असतांना रामनामाचा प्रचार करून द्विजांच्या माथ्यावर रामनामाचे गाठोडे लादू नये ही आज्ञा." पत्र आल्यावर, "हे पहा वाईच्या वेदमूर्तीचे पत्र ! " असे म्हणून श्रीमहाराज ज्याला त्याला ते वाचावयास देत. यामुळे ब्रह्मवृंदांत फार चलबिचल झाली व सभेत याचा निर्णय व्हावा असे ठरले. स्वाहाकाराच्या मंडपांत त्या दिवशीं फार गर्दी झाली. पूर्वपक्ष 'नामा-विरुद्ध' जोरदारपणे मांडला गेला. उत्तरपक्ष करतांना श्रीमहाराज म्हणाले, "रामनाम हे ॐ काराचेच स्वरूप असून कर्म व साधने यांचा प्राण आहे. हा 'सिद्धमंत्र' श्रीशंकरांपासून श्रीसमर्थापर्यंत महासिद्धांनी कठीं धारण केला होता.

रामनाम भगवंताला आपल्याकडे खेचून आणतें हा माझा अनुभव आहे. आपणही नामाच्या आधारातें राम जोडावा अशी माझी कळकळीची विनंती आहे." हे श्रीमहाराजांचे अनुभवाचे खडे बोल ऐकून विप्रांवर इतका गाढ परिणाम झाला कीं तेथल्या तेथें अनेकांनीं अनुग्रह घेऊन नामाच्या उपासनेस प्रारंभ केला.

आईची काशीयात्रा

सन १८९० पासून दहाएक वर्षे श्रीमहाराज गोंदवल्यास राहिले व त्यामुळे त्यांचा लोकसंग्रह फार वाढला. अनेक क्षेत्रांतील लहान मोठीं माणसें कांहींतरी निमित्तानें गोंदवल्यास मनसोक्त राहून जात. याचें समाधान गीतामाईना फार वाटे. घरांतून निघून गेलेला आपला मुलगा बैरागीपणाचें वेड टाकून समाजांत मानानें वागतो आहे याचें कौतुक त्या बोलून दाखवीत. नित्याप्रमाणें भजनानंतर श्रीमहाराज आईचे पाय चेपीत असतां एकदां म्हणाले "आई तूं म्हातारी झालीस. तुझी काय इच्छा आहे?" आईच्या डोळ्यांत पाणी आलें आणि ती म्हणाली, "गणू, माझे काय राहिलें आहे आतां? सर्व कांहीं रामरायाच्या कृपेनें तडीस गेलें. एकच आपली इच्छा होते कीं गंगेचें स्नान व श्रीकाशी-विश्वेश्वराचें दर्शन करावें, म्हणजे देहाचें सार्थक होईल." श्रीमहाराज म्हणाले, "वा ! फारच उत्तम. मग काय, आई, उद्यां निघायचें का?" यावर गीतामाय म्हणाल्या, "अरे, आधीं घराची नीट व्यवस्था नको का करायला? आपलें तोंड वळलें कीं घराचा एक वासा तरी जाग्यावर राहिल का?" श्रीमहाराज म्हणाले, "आई, त्याची काळजी तूं मुळीच करूं नकोस. मी सर्व व्यवस्था करीन." झालें. काशीयात्रेची तयारी झाली. सामानासह २५ बैलगाड्या भरल्या. सुमारे शंभर स्त्रीपुरुष बाहेरगांवांहून आले ते व श्रीमहाराज आणि आई अशी भरण्च यात्रा कोरेगांव स्टेशनच्या रस्त्याला लागण्यास सज्ज झाली. सर्वांनीं श्रीरामरायाचें दर्शन घेतलें. आईला हाताला धरून श्रीमहाराज मंदिरांत दर्शनाला आले. तेव्हां निरोप देणाऱ्या गांवांतील वृद्धांच्या तोंडांतून, 'खरी भाग्यवान् आहे गीतामाय' असे धन्योद्गार निघत होते. दर्शन घेऊन आल्यावर त्या लोकांना म्हणाल्या, "घराकडे लक्ष असूं द्या बरं का, मी यात्रा करून लौकरच परत येईन." तेव्हां श्रीमहाराज म्हणाले, "आई, तूं आतां थकलीस. कोणी सांगावें काळ कसा येईल? घराचा लोभ कशाला?" मंडळी गाडींत बसतांना ते म्हणाले, "आई, तूं जरा पुढें हो. मी घराकडे बघून आलोंच." गाड्या रांगेनें चालू लागल्या हें पाहून चित्तबुवांना 'प्रपंचार्पणाचें उदक' सोडण्याचा मंत्र म्हणण्यास सांगून श्रीमहाराजांनीं तुलसीपत्र घेऊन उदक सोडलें आणि लोकांना घरांतील पाहिजे ती वस्तू घेऊन जाण्यास सांगितलें. हां हां म्हणतां घर घेऊन निघाल्यावर दारें उघडीं ठेऊन ते धांवत निघाले व आईला सांगितलें, "आई, घराचा बंदोबस्त करून आलों. आपण येईपर्यंत दारें खिडक्यांची देखील काळजी करावयास नको. तुजें लक्ष

बडकायला घरांत कांहीं ठेवलेच नाही. चल आतः मोकळेपणानें !” हा प्रकार ऐकून आई म्हणाली, “गणू मला वाटत होतें कीं तुला प्रपंचाचें शहाणपण आलें, पण तूं होतास तसा बैरागीच आहेस. वरं, बैस आतां गाडींत !” सौ. आईसाहेबांनीं (श्रीमहाराजांच्या कुटुंबानें) आपल्याला यात्रेस नेण्याची पुष्कळ गळ घातली होती, पण आपण नंतर निश्चित जाऊं अशी त्यांची समजूत घालून महाराजांनी त्यांना आटपाडीला माहेरी पाठवून दिलें. श्रीमहाराज मंडळीसह नाशिकला उतरले. गोदावरी तीर्थाचें स्नान व रामाचें दर्शन घेऊन मंडळी प्रयागला निघाली तेथें क्षौरादिक करून श्रीमहाराजांनीं आईला त्रिवेणीजवळ नावेतून जाऊन स्नान घातलें, वाळवंटावर श्राद्ध केले आणि यमुनेच्या नावेतून किल्ल्यावर जाऊन वेणीमाधव, कालभैरव व अक्षय्य वट यांच्या चरणीं वंदन करून त्रिरात्र वास्तव्य केल्यावर ते पुढें काशीला निघाले. मसूरियादिन शिवमंगल नांवाचा श्रीमहाराजांचा पंडा होता. त्याला आधीच पत्र धाडलें होतें. याच्या घराण्यांत पिशाच्चाची बाधा असल्यामुळें त्याची संतति जगत नव्हती. ती श्रीमहाराजांच्या कृपेनें वाढूं लागली तेव्हांपासून तो श्रीमहाराजांना गुरु मानीत होता. तो नवकोट नारायण होता व काशीच्या राजापासून साध्या अधिकाऱ्यांपर्यंत त्याचें वजन होतें. प्रयाग, गया, हरिद्वार व जगन्नाथपुरी या क्षेत्रांत त्याच्या पेढ्याही होत्या. काशीच्या स्टेशनावर श्रीमहाराजांना उतरून घेण्यास तो स्वतः आला होता व भोसल्यांच्या गंगामहालमध्ये त्यांच्या राहाण्याची आधीच सुसज्ज तयारी त्यानें केली होती. यात्रेचे संपूर्ण विधि यथासांग झाल्यावर नंतर एक महिन्याच्या निवासांत श्रीमहाराजांचा नित्यक्रम असा होता. घाटाच्या पायऱ्यांची चढ-उतर आईच्यानें होत नसल्यामुळें त्यांनीं तिला हातावर घेऊन प्रातःकाळीं गंगेचें स्नान घालावें व श्रीविश्वेश्वराचे दर्शनास जातांना वाटेतील प्रत्येक भिकार्याला दान करावें. घरीं येऊन आईनें जप करावा. जेवणासाठीं रोज नवे पक्वान्न होत असे तें भिकार्यांपर्यंत सडळ हाताने वाढलें जाई. श्रीमहाराजांनीं काशींतील वास्तव्यांत पांच सहस्र भोजने, तीन इच्छा भोजने, भिकार्यांना पांच भोजने आणि तीन संन्यासी भोजने घातलीं. आईच्या हाताने वस्त्रें व पैसा किती दान केला याची गणतीच नव्हती. या शिवाय अनेक शास्त्री, पंडित व वेदांती श्रीमहाराजांकडे मोठ्या अटीतटीनें वादविवाद, करण्यास येत, परंतु त्यांचें व्यक्तिमत्व, लीनता आणि मधुर भाषण ऐकून ते नामाच्या सामर्थ्याचा सिद्धांत निराग्रही वृत्तीनें मान्य करीत व नंतर महाराजांच्या पाहुण्याचा लाभ घेऊन जात.

—(क्रमशः)

शिरडी-वृत्त मे १९७३

जून महिन्यामध्ये बाहेरगावाहून येणाऱ्या भक्तांची गर्दी नेहमीपेक्षा कमी प्रमाणात होती. या महिन्यामध्ये काही कलाकारांनी श्रींपुढे हजेरी दिली. ती खालील प्रमाणे :-

कीर्तन : १) श्री. ग. वि. जोशीशास्त्री, संस्थान गवई. यांची कीर्तने नेहमी-प्रमाणेच झाली.

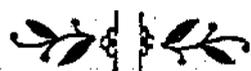
२) ह. भ. प. सदाशिव कृष्ण पुराणिक, मु. आळंदी यांची दशहरा निमित्त ५ कीर्तने झाली. ३) ह. भ. प. मनोहर दत्तात्रय अवचट बुवा, बारामती यांचे एक कीर्तन झाले.

प्रवचन : १) ह. भ. प. नारायण काशिनाथ कुलकर्णी, पंढरपूर.

गायन-वादन : श्रीमती आबान मिस्त्री मुंबई; श्री. अशोक अ. बेल्लारे, मुंबई; श्री. शेखर बोरकर, मुंबई; श्री. उदय शा. रायकर, मुंबई; श्रीमती आनंदी अ. वागळे, मुंबई; श्री. नरेंद्र भ. कणेकर, मुंबई.

माननीयांच्या भेटी : १) श्री. जे. एल्. नयन, हायकोर्ट जज्ज, मुंबई, हायकोर्ट, मुंबई, २) श्री. बी. एन्. आडारकर, चेअरमन, सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया ३) श्री. नवीनकुमार, आय्. ए. एस्. सहाय्यक जिल्हाधिकारी, संगमनेर. ४) श्री. वैद्य, ज्युडिशियल मॅजिस्ट्रेट, औरंगाबाद. ५) श्री. पी. एम्. पंत. आय्. पी. एम्. आय्. जी. पी. गुजरात राज्य.

हवापाणी : हवापाणी उत्तम असून रोगराई काही नाही.

तीन रंगी आशीर्वाद फोटो

आकार	किंमत	आकार	किंमत
१४" X २०"	रु. १-५०	८" X १०"	रु. ०-५०
१०" X १४"	रु. १-००	२१" X ३१"	रु. ०-२०

प्रसिद्ध ब्लॉकमेकर श्री. डी. डी. नेरॉय यांच्या ब्लॉक्सवरून छापलेले फोटो

प्रकार	रंग	आकार (सें. मी)	किंमत
१. शिलेवर बसलेले बाबा	तीन रंगी	३५.५६ X ५०.८	१-५०
२. शिलेवर बसलेले बाबा	काळा व पांढरा	" "	१-२५
३. शिलेवर बसलेले बाबा	"	२२.८६ X ३३-०२	०-५०
४. द्वारकामाईतील बाबा	तीन रंगी	" "	०-५०
५. शिरडी दर्शन (६६ फोटोंचा आल्बम)			३-००

श्री साईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

१. शिरडी, ता. कोपरगांव; जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र).
२. साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी., दादर, मुं. नं. १४

मुद्रक : श्रीमती लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी, निर्णयसागर प्रेस,

४५-डीई, ऑफ टोकरसी जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई-१५.

संपादक व प्रकाशक : श्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,

खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४